

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ
ΜΕΛΗΤΟΣ

ΥΠΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Μ. ΦΟΝΤΡΙΕΡ

μετὰ τοπογραφικοῦ Χάρτου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «Ο ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ»
1907

τῇ μεγίστῃ Κοσμοῦ
ἀντιτάσσοντι τὴν ἀντιτακτικὴν
ἐνέργειαν

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ

ΜΕΛΗΤΟΣ

ΥΠΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Μ. ΦΟΝΤΡΙΕΡ

μετὰ τοπογραφικοῦ Χάρτου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «Ο ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ»
1907

ΤΗ ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ ΜΟΥ ΑΔΕΛΦΗ

ΕΑΝΘΙΠΠΗ ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΥ

τῇ πολὺν πρὸ τῶν γάμων καὶ εὐθὺς ἀπὸ τῆς χηρείας αὐτῆς
καθήκοντα μητρὸς καὶ προστάτιδος τοῦ οἴκου ἡμῶν ἀναλαβούσῃ
ἐκθύμως, ἡπίως, σωφρόνως.

Ἐὰν ἡ μοῖρα ἐδωρεῖτό σοι τέκνα, ἔὰν εὐτύχεις
ν' ἀπολαύσῃς τοῦ γλυκέος τῆς μητρὸς ὀνόματος,
ὅποσον θὰ μετέδιδες αὐτοῖς τὴν κοσμήσασάν σε εὐπρέπειαν,
τὴν χαρίεσσαν στωμυλίαν καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς σου.

Ὑπῆρξας πάντοτε, ὦ γλυκυτάτη μου ἀδελφή, παράδειγμα
χρηστότητος, σωφροσύνης καὶ φιλεργίας, τὴν δ' εὐγενῇ σου καρδίαν
ἔσχες ἔμπλεων ἀγίου πρὸς τὴν πατρίδα ἐνθουσιασμοῦ.
Τοιαύτη δ' οὔσα ἔτυχες καὶ συζύγου σοῦ ἀνταξίου,
τοῦ λατρευτοῦ σου Μάρκου Μοσχοπούλου, τοῦ εὐγενοῦς
καὶ γενναίου ταγματάρχου τοῦ πυροβολικοῦ, ὃν ὅμως
μοῖρα σκληρὰ προώρως ἐστέρησέ σε καὶ τὴν πατρίδα.
Ἐπανελθοῦσα δ' εἰς τὴν πατρώαν ἐστίαν παρηγόρεις
τὴν συμφορὰν καὶ ἐκούφιζες τὴν καρδίαν ἐπιδοθεῖσα
ὀλοψύχως εἰς ἔργα Χριστιανῆς ἀκραιφνοῦς.
Ἐφ' ᾧ καὶ οὐδέποτε θέλομεν λησμονήσῃς τὴν εὐγένειαν
τῆς ψυχῆς σου, τὴν καλοκαγαθίαν τῆς καρδίας σου,
τὸ γλυκὺ καὶ εὐφρυνὲς καὶ θυμῆρες τοῦ πνεύματός σου.

Χαῖρε.

Ο θρηγῶν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνταδέλφων σου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Μ. ΦΟΝΤΡΙΣ

— 391 —

APR 10 1964

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΜΕΛΗΤΟΣ.

Ἐξεδόθη ἐσχάτως περισπούδαστον σύγγραμμα, προσενεχθέν μοι ὑπὸ τοῦ Ἀβερδεινείου Πανεπιστημίου, φέρον δὲ ἐπιγραφὴν :

« Μελέται ἐπὶ τῆς Ἱστορίας καὶ Τέχνης τῶν ἀνατολικῶν τοῦ Ρωμᾶϊκοῦ Κράτους ἐπαρχιῶν, συνταχθεῖσαι μὲν ὑπὸ ἑπτὰ διδασκτόρων τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀβερδεῖνης κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς τετρακοσιετηρίδος αὐτοῦ, ἐκδοθεῖσαι δὲ ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ Καθηγητοῦ τῶν Κλασικῶν Σπουδῶν καὶ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ (Humanity) Κυρίου W. M. Ramsay ».

Ἐκ τῶν νέων τούτων ἐπιστημόνων ἄξιος τοῦ ἐπιφανοῦς διδασκάλου τοῦ μαθητῆς τυγχάνει ὁ κ. W. M. Calder, ὅστις ἐπραγματεύθη τὸ ἐξῆς περὶ Σμύρνης θέμα :

« Ἡ Σμύρνη ὡς περιεγράφη αὕτη ὑπὸ τοῦ ρήτορος Αἰλίου Ἀριστείδου » ἐν εἴκοσι καὶ δύο σελίσιν (95—116) εἰς σχῆμα μέγα τέταρτον καὶ μετὰ οἰκείου μικροῦ χάρτου.

Δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐξυμνήσεως παρ' ἐμοῦ ἡ ἐλλογιμότης τοῦ κ. Κάλδερ, πολλῶν δ' ἤττον ἡ ἀξία τοῦ σοφοῦ καὶ δεινοῦ ἀρχαιολόγου κ. Ramsay, ὅστις διὰ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ περιοδειῶν αὐτοῦ ἐχάραξε ἰδίαν ἐρεῦνης ὁδὸν καὶ δι' αὐτῆς ἀνεκάλυψε πληθὺν τοποθεσιῶν ἀρχαίων πόλεων, ἀναγραφεισῶν ἐν τῷ περιπύπτῳ αὐτοῦ συγγράμματι «Historical Geography», ἀνεῦρε δὲ καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν διαφόροις συγγραφαῖς μέγαν πλοῦτον ἐπιγραφικῶν μνημείων ἀπὸ τῶν τῶν Χεταίων μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, συγγράψας συγχρόνως καὶ περὶ τῶν ἑπτὰ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἑκκλησιῶν, ἀλλ' αἰσθάνομαι ἐπιτακτικώτατον καθῆκον, ἐπιλαμβανόμενος τῆς κρίσεως τοῦ προμνηθέντος ἔργου νὰ προσημῆνω τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν σεβασμὸν, ὃν ἔχω πρὸς ἀμφοτέρους, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὸν διαπρεπῆ διδάσκαλον διὰ τε τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξωραΐζουσαν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εὐγένειαν καὶ καλοκαγαθίαν. Ἐχω δὲ δι' ἐλπίδος ὅτι θὰ παράσχῃ τὴν εὐμενῆ αὐτῶν προσοχὴν εἰς τὰς ἐν τοῖς ἐξῆς ὀλίγας παρατηρήσεις μου.

Ἐπιχειρῶ ἤδη περιληπτικὴν, ὅσον τὸ ἐφικτόν, μετάφρασιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Μελέτης.

Ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ὁ κ. Κάλδερ πειρᾶται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἡ τοῦ Χαλκα-βουνάρ διῶρυξ ὑπῆρξεν ὁ καθ' ὅλους τοὺς χρόνους διάσημος Μέλῃς.

Συγκεφαλαίων τὰ τοῦ θέματος αὐτοῦ διακρίνω αὐτὰ εἰς ἕξ κεφάλαια, ὡς ἔπεται :

1ον Περὶ τῆς καθόλου ὄψεως τῆς πόλεως Σμύρνης.

2ον Περὶ τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος ἢ Χαλκα-βουνάρ, ἃ ἐκλαμβάνει ὡς τὸν ἀνέκαθεν ποταμὸν Μέλῃτα.

3ον Περὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου ὡς μὴ Μέλῃτος.

4ον Περὶ τῶν τῆς πόλεως τειχῶν καὶ τῆς τούτων ἐπεκτάσεως.

5ον Περὶ τῆς τοῦ Μητροῦ θέσεως.

6ον Περὶ δύο ποταμῶν τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ μὲν διὰ τῆς πόλεως ρέοντος, πρὸς ἐπιτέλεσιν ἐν βόθροις θυσίας, τοῦ δὲ πρὸ τῆς πόλεως ρέοντος, ὅπως λουσθῇ ἐν αὐτῷ. Τὸν τελευταῖον τοῦτον ὑπολαμβάνει ὁ κ. Κάλδερ ὡς τὸν τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος, συνάμα δὲ ὡς τὸν ἀρχαῖον Μέλῃτα.

I

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΟΨΕΩΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (Σ. 96)

Ἡ φυσικὴ μορφή τῆς πόλεως παρχμῆναι, γράφει ὁ κ. Κάλδερ, εἰσέτι ἡ αὐτή, οὐδόλως παραλλάξασα ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς καθ' ἡμᾶς χρονολογίας αἰώνων. Καὶ τότε, ὥσπερ καὶ νῦν, ἡ πόλις προὔξεναι ἐντύπωσιν ὠραίας καὶ ἀρμονικῆς θείας μορφῆς, ἥς οἱ μὲν πόδες ἐφήπτοντο τῆς ἀκτῆς, τὸ δὲ σῶμα ὑψοῦτο δι' ἀρμονικῶν βαθμίδων μέχρις οὗ φθάσῃ ἀκτινοδόλος ἐπὶ τοῦ πυργοφόρου Πάγου. Ἡ πόλις, κατὰ τὸν Ἀριστείδην, ἐξετείνετο μέχρι τῆς ἀκτῆς, ἡ δὲ ἀκμάζουσα καλλονὴ διέλαμπε καθ' ἅπασαν τὴν ἑκτασιν, καθότι λεληθότως ὑψοῦτο καὶ θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἀνέθορεν αἴφνης ἐν πᾶσι τελεία, συνεχῆς καὶ ὁμοιόμορφος. Ἡ θάλασσα, ἀναφέρει ὁ αὐτός, ὑπηρερχομένη φαίνεται ζητοῦσα νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν πόλιν. Μετὰ τὴν ὑπὸ σεισμοῦ τῷ 180 μ. Χ. καταστροφὴν ἀνακράζει : «ὦ λιμένες ποθοῦντες τὰς τῆς φιλιότητος πόλεως ἀγκάλας»¹⁾, μετὰ δὲ τὴν ἀνέγερ-

1) Ἀριστείδης. Μονοδία ἐπὶ Σμύρνη. Ἐκδ. Dindorff, σελ. 426, Keil, 2, σελ. 10. Τὰς ἀντιστοιχίας τῇ τοῦ Dindorff ἐκδόσει σελίδας τῆς τοῦ Keil ἐκδόσεως ὀφείλω εἰς τὴν πρόθυμον συνδρομὴν τοῦ ἐν Πετροπόλει καθηγητοῦ τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης καὶ φίλου κ. Ἀθανασίου Παπαδοπούλου Κεραμέως, πρὸς ὃν ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου.

σιν αὐτῆς : «καὶ δὴ λιμένες τε κομίζονται τὰς τῆς φιλιότητος πόλεως ἀγκάλας»²⁾, καὶ αὖθις : «λιμένας τῇ μὲν κυκλουμένους τὴν πόλιν, τῇ δὲ ὑπὸ τῆς πόλεως μέσους ἔχομένους.»³⁾

Αἱ εἰκόνες αὖται μεταλλάσσον-αι ἀλλαγῶν : «ἡ δὲ θάλαττα παρατείνει καθάπερ βάσις»⁴⁾, ἐφ' ἧς οἱ πόδες τῆς πόλεως ἀναπαύονται : «πόδες μὲν ἐπ' ἡϊόνων καὶ λιμένων καὶ ἀλσῶν ἐρειδόμενοι.»⁵⁾

Ὁ κ. Κάλδερ ἀναφέρει καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Μενάνδρου : «ὥσπερ ποσὶν ἐπιστηρίζεσθαι τῷ λιμένι,» ἐπιλέγει δέ : Τὸ τῆς Σμύρνης κάλλος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰωνίᾳ ἦτο παροιμιῶδες, νῦν δ' ἀκόμη ὀρωμένη ἡ πόλις ἀπὸ τοῦ κατὰ μέτωπον κόλπου παρέχει ὄψιν ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὠραιοτάτων.

* *
*

Συμφωνῶ πληρέστατα εἰς τὰ περὶ τοῦ κάλλους τῆς πόλεως Σμύρνης λεγόμενα τοῦ κ. Κάλδερ, ὡς καὶ εἰς τὰ περὶ τῆς ἐντυπώσεως ἣν ἐνεποιεῖ, καὶ ἐμποιεῖ νῦν εἰσέτι, τοῖς θεωμένοις τὴν πόλιν ἢ ὠραία, ἀρμονική καὶ θεία αὐτῆς μορφή, ἀλλὰ παρατηρῶ μόνον ὅτι ἡ τῆς πόλεως ἐξάπλωσις μέχρι τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπου ὁ κ. Κάλδερ θέτει τὸν ποταμὸν Μέλητα, παραδίδωμι οὐσιωδῶς τὸ ἀρμονικὸν τῆς ὅλης ὀψεως αὐτῆς, ἐφ' ᾧ θείω παραθέσει χωρία τινὰ τῶν αὐτῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οὓς ἐπικαλεῖται ὁ κ. Κάλδερ, ὅπως παραστήσω τὸ ἀδύνατον τῆς τοιαύτης τῆς πόλεως ἐπεκτάσεως μέχρι τοῦ Χαλκα-δουνάρ.

Ὁ κ. Κάλδερ τὰ περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς πόλεως πραγματευόμενος ἐπιφέρει : «Καὶ τότε, ὥσπερ καὶ νῦν, ἡ πόλις ἐξηπλοῦτο ἐπὶ τῶν πρὸς δυσμὰς καὶ νότον κειμένων δύο λόφων, κατέχουσα τὴν μεταξὺ τούτων καὶ τῆς ἀκτῆς χώραν.» (σ. 96.)

Ἀλλὰ τοῖς πᾶσι κατάφωρον εἶναι ὅτι δύο λόφοι ὑπάρχουσι πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ Πάγου πλευρά, συναφεῖς αὐτῷ καὶ συνεχεῖς, ὁ μὲν τὸ Στάδιον ἔχων ὑπ' αὐτόν, καὶ τὴν σειρὰν τῶν τῆς πόλεως τειχῶν ἐπὶ κορυφῆς αὐτοῦ, ὁ δὲ, κατωτέρω τούτου κείμενος, ὁ ὡς Δεῖρμεν-τεπέ γνωστός, τὸ Ἀσκληπιεῖον εἶχε ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ καὶ τὸ Γυμνάσιον παρ' αὐτὸ ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς αὐτοῦ κλιτύος τῆς πρὸς τὴν ἀκτὴν.

Περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς πόλεως ἐν τῇ Μονωδίᾳ τοῦ Ἀριστείδου ἀπαντῶμεν τὰ ὡς ἔπεται : «πόδες μὲν ἐπ' ἡϊόνων καὶ λιμένων καὶ ἀλ-

2) Ἀριστ. Παλινωδία D. σ. 437, K. 2, σ. 22.

3) Ἀριστ. Προσφων. Συμρν. D. σ. 441, K. 2, σ. 24.

4) Συμρν. Πολιτ. D. σ. 380, K. 2, σ. 7.

5) Μονωδία D. σ. 425, K. 2, σ. 9.

σῶν ἐρειδόμενοι, μεσότης δὲ ἴσον τοῦ πεδίου τε ὑπεραίρουσα καὶ τῶν ἄνωθεν ἀπολείπουσα, ἐσχατιὰ δὲ μεσημβρινή κατὰ μικρὸν ὑψουμένη, δι' ὁμοίου τοῦ παντὸς λάθρα λήγουσα εἰς ἀκρόπολιν σκοπιὰν τῆς τε θαλάττης καὶ τῆς πόλεως ἔχουσιν.» ⁶⁾

Ἐν δὲ τῷ περὶ Ὀμονοίας τοῦ αὐτοῦ: «ἀνέχει γὰρ ἐν πλαισίῳ, βάσιν μὲν τὴν ἡϊόνα ποιουμένη, κορυφὴν δὲ τὸ ἐπίπεδον τῆς ἄνω πλευρᾶς, ἐκ πεδίου τε καὶ τεμπῶν ὑψουμένη κατὰ μικρὸν αἰεὶ δι' ὁμοίου τοῦ σχήματος. . . . θάλαττα δὲ καὶ ποταμοὶ καὶ προάστεια ἀλλήλων τε καὶ τῆς πόλεως ἄξια, ὥσπερ οὐ τύχη μᾶλλον ἢ ψήφῳ τῇ πόλει συγκεκληρωμένα.» ⁷⁾

Οἱ πόδες τῆς πόλεως, λέγει, ἐστηρίζοντο ἐπὶ ἀκτῶν, (αἵτινες κατ' ἐμέ, ἦσαν πρὸς τὸ τότε ἀλίπεδον, τὴν Πούνταν, τὸ ἐπεκταθὲν ἀκόμη, οὐκ ὀλίγον, ἔκτοτε) ἐφ' ὧν ὑπῆρχον λιμενίσκοι καὶ ἐνδοτέρῳ ἄλσῃ (ἐκ δονάκων, φοινίκων, τερεβίνθων καὶ λοιπῶν δένδρων, ἃ καὶ νῦν ἔτι εὐδοκιμοῦσιν αὐτόθι). Ὁ κορμὸς τῆς πόλεως ἐκράτει τοσούτου μέρους ἄνωθεν τῆς πεδιάδος, ὅσου ὑπελείπετο τῆς ἀκροπόλεως, (θέσιν λαιμοῦ τούτου ἐπέχοντος), εἰς ἣν ἀνέβαινέ τις ἀνεπαιθήτως ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ αὐτῆς μέρους, (ἦτοι ἀπὸ τὸ Καρατὰς), καὶ ἐφ' ἧς ὑπῆρχε σκοπιὰ διὰ τε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν πόλιν.

Λέγει πρὸς τούτοις ὅτι ἡ πόλις προχωρεῖ ἐν πλαισίῳ, (τετραγώνως) βάσιν μὲν ἔχουσα τὴν ἀκτὴν, κορυφὴν δὲ τὸν Πάγον, ὑψουμένη ἐκ τῆς πεδιάδος καὶ τῶν τεμπῶν κατὰ μικρὸν καὶ ὁμοιομόρφως πάντοτε . . . καὶ ὅτι: ἡ θάλασσα καὶ οἱ ποταμοὶ (ὅτε τοῦ Γεφυρίου, καὶ ἡ Ποτάμῃ, ἦτοι ὁ κατ' ἐμέ Μέλῃς), καὶ τὰ προάστεια ὡσεὶ, οὐχὶ ἐκ τύχης, ἀλλ' ὡς μωσαϊκὸν εἰσὶν ἡνωμένα μὲ τὴν πόλιν.

Τὴν τῶν προαστείων θέσιν ὑπολαμβάνω ἐν Τεπεντζηκίῳ, ἀφ' ἐνός, ὅπερ θὰ ἔκειτο πλησιέστερον, ἢ νῦν, εἰς τὴν ἀκτὴν, καὶ ἐν τῷ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀποστολίδου, (πρώην Κλατίπογλου) κήπῳ ἀφ' ἐτέρου, τῷ πρὸς τὸν τοῦ Πιττακοῦ μύλον, κειμένῳ, ὅπερ προάστειον θὰ ἔκειτο παραθαλασσίως, κατὰ τὸ τοῦ Ἀριστείδου: «σιάντι δὲ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἡ μὲν θάλαττα ὑπορρεῖ, τὰ δὲ προάστεια ὑφορμεῖ . . .» ⁸⁾ Ἐν τῷ τελευταίῳ εὐρέθη, ἐπίσης ὡς καὶ ἐν Τεπεντζηκίῳ ἀρχαῖον ὕλικόν καὶ ἐπιγραφαί τινες ἐπιτύμβιοι καὶ ἄλλαι, περὶ ὧν τὸν βουλούμενον παρὰ πέμπω εἰς τὰς ἐν τῷ Μουσείῳ δημοσιευθείσας ὑπ' ἀριθμὸν 106, 107, 152 καὶ 153 Ἐπιγραφάς, ὡς καὶ εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Βοικχίου, C. I. G.

6) Μονωδία ἐπὶ Σμύρνῃ, D. σ. 425, K. 2, σ. 9.

7) Ἀριστ. Περὶ Ὀμονοίας ταῖς πόλεσιν, D. σ. 774, K. 2, σ. 36.

8) Σμυρν. πολιτ. D. σ. 374. K. 2, σ. 4.

Τὸ προάστειον τοῦτο συνεταύτισα ὡς τὴν Καρήνην, καθ' ἃ ἀνέφερον ἐν ὑποσημειώσει εἰς τὴν μελέτην μου: «Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Εὐαγγελικὴ Σχολή», τὴν καταχωρισθεῖσαν ἐν τοῖς πηνηγυρικοῖς τῆς Ἀθῆς τοῦ τρέχοντος ἔτους φύλλοις «Ἀρμονίας» τε καὶ «Ἡμερησίας».

Ὁ Ἀριστείδης ἐν τῇ Μονωδίᾳ αὐτοῦ ἐκφωνεῖ: «προσιόντι μὲν ἀστραπὴ κάλλους καὶ μεγεθῶν ἀριθμοί, καὶ μέτρα καὶ στάσεις ὥσπερ ἁρμονίας μιᾶς . . . παρακατιῶν δέ: «ὥσπερ δὲ ἄγαλμα ἀκριβῶς πεποικιλμένον πάντα περιϋόντι θέαν ἔχει . . .»⁹⁾ καὶ αὖθις: «ὦ γῆς ἄγαλμα . . .»¹⁰⁾ «ὦ Μέλης δι' ἐρήμου ρέων.»¹¹⁾

Ἐν τῷ Προσφωνητικῷ τοῦ αὐτοῦ ἀπαντᾷ: «ἐώρας ἀγορὰν τε θεῶν ἐστίαν καὶ λιμένας, τῇ μὲν κυκλουμένους τὴν πόλιν, τῇ δὲ ὑπὸ τῆς πόλεως μέσους ἔχομένους . . . καὶ τὸ δὴ μέγιστον σύμβολον τῆς πόλεως τὴν διὰ πάντων ὁμολογίαν καὶ μουσικὴν ἐν τι τὸ πᾶν σῶμα ἀποφαίνουσαν, ὥσπερ ἂν εἰ κατὰ τὸν μῦθον τὸν περὶ τοῦ Θηβαίων τείχους λεγόμενον πρὸς λύραν καὶ κιθάραν ἤρμοστο ἐξ ἀρχῆς.»¹²⁾ ἄλλαχοῦ δέ: «Τέταται γὰρ ὑπὲρ τῆς θαλάττης, ἄνθος ὥρας ἀφιεῖσα διηνεκές, ὥσπερ οὐ κατὰ μικρὸν πολισθεῖσα, ἀλλ' εἰσάπαξ ἀνασχοῦσα τῆς γῆς, οὐ πρὸς ἀνάγκην οὐδ' ἠπειγμένον τὸ μέγεθος παρεχομένη, ἀλλὰ πανταχοῦ πολλὴ καὶ παραπλησία· καὶ ἔστιν αὐτῇ τὸ μέγεθος κάλλους περιουσία. οὐδ' ἂν φαίης εἶναι πόλεις πολλὰς κατὰ μικρὸν διεσπαρμένας, ἀλλὰ μίαν μὲν πολλῶν ἀντίρροπον, μίαν δ' οὖν ὁμόχρουν καὶ σύμφωνον ἑαυτῇ, καθάπερ ἀνθρώπου σῶμα συμβαίνοντα τῷ ὅλῳ τὰ μέρη παρεχομένην.»¹³⁾ καὶ αὖθις: «στάντι δὲ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἢ μὲν θάλαττα ὑπορρεῖ, τὰ δὲ προάστεια ὑφορμεῖ· καταμιγνυμένη δὲ ἀμφοτέροις ἢ πόλις διὰ τριῶν τῶν ἡδίστων θεαμάτων ἐκχεῖ τὴν ψυχὴν»¹⁴⁾ καὶ πάλιν «οὔτε γὰρ ἐκ τοῦ ἄστεος τὰ προάστεια ὁρῶντι κόρος, εἴτε τις ἔξωθεν προσορῶη τὴν πόλιν, αἰεὶ τοῦ ἴσου δεῖ τὸ μὴ ἱκανῶς ἔχειν.»¹⁵⁾ ὡσαύτως: «ὥς ὁ μὲν λιμὴν ἐν ὁμφαλῷ τῆς πόλεως, τὸ δὲ πέλαγος ἐν ὀφθαλμῷ, τοῖς ἐπὶ θάλατρα ἐσχάτοις οὐχ ἥτιον σύνοπτον ἢ τοῖς προσοικοῦσι.» παρακατιῶν δὲ λέγει: «ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ ἐν μέρει κοσμοίη τις ἂν, ἢ δὲ ἐπὶ πᾶσι χάρις ὥσπερ Ἴρις

9 Μονωδ. D. σ. 425.

10 Αὐτόθι σ. 427.

11. Αὐτόθι σ. 428, K προσιόντι κτλ. 2, σ. 9-11.

12. Προσφων. Συμμεναϊκὸς D. σ. 441. K. 2, σ. 24.

13 Συμμεν. Πολιτ. D. σ. 374. K. 2, σ. 3.

14. Αὐτόθι D. σ. 374, K. 2, σ. 4.

15. Αὐτόθι D. 279, K. 2, σ. 7.

τεταμένη καὶ τὴν πόλιν ὥσπερ λύραν ἁρμοττομένη σύμφωνον αὐτῇ τε καὶ τοῖς ἔξω κόσμοις . . . » ¹⁶⁾

Ἐν εἰσέτι χωρίον ἐκ τοῦ περὶ Ὁμοιοίας ταῖς πόλεσιν εἰς τὴν Σμύρνην ἀναφερόμενον ἀρύομαι καὶ παύω :

« ἃ δ' εὐθὺς εἰς ὀφθαλμοὺς ἔρχεται, ἀκρόπολις μὲν αὕτη τοσαύτη τὸ μέγεθος, πόρρωθεν ἀστράπτουσα ἀπὸ πάσης εἰσόδου, ὥσπερ κοινὴ τις κορυφὴ τοῦ ἔθνους, ὑπὸ δ' αὐτὴν ἡ λοιπὴ πόλις . . . φαίης ἂν ἄσκη πολλὰ συνελθόντα εἰς ταυτὸν οἰκεῖν καὶ εἶναί τινας ὥσπερ ἀστυγείτονας χρόνῳ συνοίκους γεγεννημένους, αὐξηθέντων αὐτοῖς τῶν ἐπ' ἀλλήλοις ἀεί. » ¹⁷⁾

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐν συνόψει χωρίων τοῦ Ἀριστείδου πασιφανῶς ἀπεικονίζεται ἡ πόλις ὡς ἁρμονικὴ καὶ σύμμετρός τις μορφῇ, βαίνουσα ὡς ἐν πλαισίῳ ἐκ τῆς ἀκτῆς πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, κάτωθεν τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ λοιπὴ πόλις. Ὡσαύτως παριστάνεται ὡς ἄγχιματι πάγκυλλον, ὡς σῶμά τι κατὰ πάντα ἐνχρμόνιον, ὁμόχρουν καὶ σύμφωνον ἐχυτῇ, ὀριζομένων αὐτῇ ποδῶν, κορμοῦ, ὁμφαλοῦ καὶ κεφαλῆς ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἀλιπέδου, (Πούντας, punta), μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ Πάγου, χωροῦν, ἐπὶ τῶν βορειανατολικῶν καὶ βορειοδυτικῶν κλιτύων τοῦ ὁποίου καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸν περιτειχισμένου πεδίου ἡ τότε πόλις ἐξετείνετο. Πᾶσα ἐναντία ὑπόθεσις, ὡς ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Κάλδερ ὑποστηρικθεῖσα, καθ' ἣν ἡ τε πόλις καὶ τὰ τείχη αὐτῆς ἐξετείνοντο μέχρι τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος, θὰ ἦτο ἄντικρυς ἄρνησις τῶν περὶ συμμετρίας καὶ κάλλους καὶ τοποθεσίας περιγραφῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

II

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΟΥΤΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ Η ΧΑΛΚΑΒΟΥΝΑΡ (Σ. 97)

Ἡ σημερινὴ πόλις, λέγει ὁ κ. Κάλδερ, κεῖται πρὸς δυσμὰς τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου, τοῦ κατερχομένου ἐκ τῶν παρὰ τὸ Σεβδίχιοι βουνῶν περὶ τὰ εἴκοσι μίλια νοτίως τῆς Σμύρνης κειμένων, ὅστις εἶναι ὀρητικὸς μὲν ἐν ὥρᾳ βροχῶν, μετ' ὀλίγου δὲ ὕδατος ἢ καὶ σχεδὸν ξηρὸς ἐν χειρὶ θεύρους. Τὸ ρεῦμα αὐτοῦ διέρχεται τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Πάγου πλευρὰν ἐκβάλλον εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ βορειοανατολικὴν διεύθυνσιν

16. Αὐτ. D. σ. 380. Κ. ἀλλὰ ταῦτα μὲν (=καὶ ἄλλα ἐν μέρει) 2, σ. 7.

17. Περὶ Ὁμοιοίας ταῖς πόλεσιν D. σ. 771. Κ. 2, σ. 35.

χωρίς νὰ φθάσῃ τὴν ἀκτὴν, τοῦ στομίου αὐτοῦ ὄντος πεφραγμένου ὑπὸ ἰλύος. Ἐκατοντάδας τινὰς γιάρδων πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου ἕτερον ὕδατος ρεῦμα εἰσβάλλει εἰς τὸν τῆς Σμύρνης κόλπον. Περὶ τὰς 1300 γιάρδας νοτίως τοῦ κόλπου ἀναβρύει λαμπρὰ καὶ ἄρθονος πηγὴ, καλουμένη «Λουτρὰ τῆς Ἀρτέμιδος», ἥς τὸ ὑπερχέον ὕδωρ ρέει διὰ τεχνητῆς διώρυγος πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ διώρυξ, ὡς εὐρίσκεται τανῦν, εἶναι σημερινῆς κατασκευῆς, ἡ δ' ἀρχαία ἐμφραχθεῖσα ἐξ ἰλύος διεσχόρπιζε τὸ ὕδωρ, ὅπερ μετέτρεπε τὴν πέριξ πεδιάδα εἰς ἔλος. Ἡ νεωτέρα μηχανικὴ ἐπανέλαβεν ὅτι ἡ ἀρχαία ἔπραξεν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστείδου.

Ἡ διώρυξ αὕτη εἶναι ὁ περίφημος Μέλῃς, ἡ πατροπαράδοτος τοῦ Ὀμήρου κοιτίς, ἐξ ἥς οὗτος ἐκλήθη Μελησιγενής, φέρουσα πρὸς τὴν θάλασσαν ἱκανὸν ὕδατος ὄγκον. Ἐπειδὴ ἡ διώρυξ αὕτη δέχεται ἀποκλειστικῶς τὸ τῶν πηγῶν τοῦ Χαλκαβουνᾶρ ὕδωρ, δὲν μεταλλάσσει τὸν ὄγκον αὐτῆς, (ὡς ὁ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου, αὐξανόμενος ἢ μειούμενος κατὰ τὴν τοῦ ἔτους ὥραν, εἴτε τυγχάνει αὕτη βροχερά, εἴτε ἀρχμηρά,) οὐδὲ τὴν θερμοκρασίαν τοῦ ρεύματος αὐτῆς ἐξ ἐπηρείας ἀτμοσφαιρικῆς. Ἀναβλύζον τὸ ὕδωρ εὐθέως ἐκ τοῦ ἐδάφους ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς θεῖον δῶρον μετέχον ἱαματικῶν ἰδιοτήτων. Ὁ Ἀριστείδης περιγράφει λουτρόν, ὅπερ διετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ νὰ λάβῃ ἐν τῷ Μέλῃτι ἐν μέσῳ χειμῶνι, ὥπερ «ὥσπερ ἐν κολυμβήθρᾳ καὶ μάλα ἡπίου καὶ κεκραμένου ὕδατος ἐχρώμην διατριβῇ.» (Ἱερῶν λόγος Β. σ. 470, Κ. 2, σ. 399.) Ἐπὶ τούτοις ἐπιμαρτύρεται καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Ramsay, ἣν ἐπισυνάπτων προσθέτει ὅτι ἱστάμενος οὗτος ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Χαλκαβουνᾶρ καὶ θεωρῶν τὸ ὑπ' αὐτὸν ρέον ρεῦμα ἔδλεπε τοῦτο ἡρεμον μέχρις ὅτου ξυλάριον τι κινήσει τοῦτο βαῖνον μετὰ ταχείας ὁρμῆς.

Ἐφεξῆς προβαίνει ὁ κ. Κάλδερ πραγματευόμενος περὶ τῶν ἄλλων ποταμῶν, τῶν διαβρεχόντων τὴν πεδιάδα τῆς Σμύρνης καὶ ἐκβαλλόντων εἰς τὴν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν τοῦ κόλπου πλευράν, ἥτοι τοῦ τοῦ Καβακλιδερέ, τοῦ τοῦ Βουρνόδα καὶ τοῦ τοῦ Χατζῆ-Μούτσου, συγχρόνως δὲ καὶ περὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους ἐξ ἐπιχωματώσεων κατὰ τε τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν νοτιοανατολικὴν τῆς ἀκτῆς γωνίαν εἰς ἔλος. Ὅδός τις, ἀναφέρει, ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἔλους πρὸ 40—50 ἐτῶν, διασταυροῦσα τὸ τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος ρεῦμα παρὰ τὸ στόμιον τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ, διερχομένη ἐφεξῆς τὸ χειρότερον τοῦ τέλματος μέρος. Ὅποτε ἐσχεδιάζετο ἡ τῆς ὁδοῦ ταύτης κατασκευὴ ὑπελάμβανον τὸ ἔλος ὡς σπουδαῖον αὐτοῖς πρόσκομμα, ἀλλ' ὁ μηχανικὸς ἀνεῦρε τὴν φυσικὴν αὐτῆς γραμμὴν παρὰ τὴν ἀκτὴν, τὴν πρὸς τὸν Βουρνόδαν, ἐπὶ παλαιᾷς ἀκριβῶς ἀρχαίαις

καί πρὸ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ὁδοῦ, ἐφ' ἧς ἐπὶ τέταρτον τῆς ὥρας πρὸ τοῦ Βουρ-έβα ἀνεῦρεν ὁ κ. Ramsay ὁδοροθέσιον τῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου Kaisáρων, σημειοῦν πέντε ἀπὸ Σμύρνης μίλια.

* *

*

Κατ' ἐμέ, τὸ μέρος τοῦτο, τὸ καλούμενον «Λουτρά τῆς Ἀρτέμιδος, ἡ Χαλλὰ-βουνάρ» ὑπῆρξεν ἀείποτε ἐκτεταμένη περιοχὴ κατάλληλος διὰ θερινὴν εὐπορούντων διαμονήν. Ὁ δαιμόνιος Bieland (Βεϊλανδ κατὰ τὸν μεταφραστὴν τοῦ ἔργου αὐτοῦ Κούμαν) ὡς τόπον ἐξελίξεως τῆς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν μυθιστορικῆς συγγραφῆς αὐτοῦ «ὁ Ἀγάθων» τοιοῦτόν τι ἐφαντάσθη μέρος, παραστήσας αὐτὸ ὡς ἀγροκῆπιον, τῇ περιφήμῳ Δανάῃ δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτῆς βασιλέως Κύρου, κείμενον δ' ἐξωθεν τῆς πόλεως ἐν χαριεστάτῳ τόπῳ. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ συγγραφέως τὸ κτῆμα περιεῖχε μέγαρα, κήπους, ἄλση μὲ λαδυρίνθους ἐκ μύρτων καὶ ροδώνων, ἐν οἷς ἐδίδοντο ἑορταί, εὐωχίαι, θεατρικαὶ παραστάσεις καὶ ἀγῶνες μουσικοί. Περὶ ἐνὸς μουσικοῦ ἀγῶνος ἀναφέρει τὰ ἐξῆς κατὰ λέξιν: Ὑψωμα μὲ δάφνας κατασκιωμένον ἀνίστατο ἀπὸ μικρὰν κρυσταλλώδη λίμνην, καταστρωμένην μὲ μάρμαρα, καὶ πανταχόθεν περιγυρισμένην μὲ μύρτας καὶ ροδωνιάς. Μικραὶ πηγαὶ ὀφιοειδῶς κατέρρεαν ἀπὸ δαφνώδες ἄλσος, καὶ μὲ ἱλαρὸν ρόχθον, ἡ μειδιῶσαν μεμψιμοιρίαν ἐψιθύριζαν πρὸς τὴν λίμνην, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ὄχθην ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐξεῖχαν σπήλαια στολισμένα μὲ κοράλλια καὶ κογχύλια, καὶ ἄλλα θαλάσσια ὄστρεα, καὶ ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν κατοικίαι Νυμφῶν τούτου τοῦ ὕδατος. Μικρὸν δὲ πλοιάριον, ὅμοιον κογχύλης, βασταζόμενον ὑψηλὰ ἀπὸ μαρμάρινον Τρίτωνα, ἵστατο εἰς τὴν ὄχθην καταντικρὺ τοῦ ὑψώματος, καὶ ἦτο ἡ καθέδρα, ἐπάνω τῆς ὁποίας ἔμελλε νὰ καθήσῃ ὁ Ἀγάθων ἀκροατὴς τοῦ μουσικοῦ ἀγῶνος (τόμ. Α. σ. 183).

Ἐντὸς τῆς ἰδιοκτησίας ταύτης καὶ παρὰ τὰς περὶ ᾧ ὁ λόγος πηγὰς, ἀνεκαλύφθη ψηφιδωτόν, τὸ ὁποῖον περιέγραψεν ὁ Prokesch von Osten καὶ οὗτινος σχεδιογράφημα ἐδωρήθη τῷ Μουσείῳ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς παρὰ τῆς εὐγενοῦς οἰκογενείας τῶν Hadkinson, φέρον ἐπιγραφὴν, πληρεστέραν ἐκείνης, ἣν βλέπομεν ἐν τῷ C. I. G. N° 3149 καὶ ἐν Le Bas—Waddington ἀριθμὸς 1534. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μωσαϊκὸν ἐπιβοηθεῖ ἡμᾶς μεγάλως πρὸς κατανόησιν τῆς σημασίας τῶν πηγῶν τούτων κατὰ τοὺς τῶν τελευταίων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων χρόνους, ἔχον ὡς ἔπεται:

ὁ δεῖνα Μαΐου Θε. . .

. . . πᾶσα κέντησις καὶ
ζωγράφησις. Ἐπὶ Γανυ-
μήδου διοικητοῦ Πλα-
κίλλης λαμπροτάτης.

Ὅθεν ἀναμφισβητήτως ἀναμνησκει ἡμᾶς ἔπαυλιν, ἀνήκουσαν εἰς Ρωμαίαν δέσποιναν. Πῶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι αἱ πηγαὶ αὐταὶ τοῦ θεοῦ ποταμοῦ Μίλητος ἀνήκον εἰς ἰδιώτην δυνάμενον νὰ ποιῇται τούτων χρῆσιν, ὡς ἐβούλετο, κατασπιλουμένης οὕτω τῆς ἱερότητος αὐτῆς τοῦ ποταμοῦ;

Ἐτέραν εἶδῃσιν, ἔμμεσον ταύτην, παρέχει ἡμῖν χωρίον τι τοῦ ἱστορικοῦ Γεωργίου Ἀχροπολίτου ἀναφέροντος τὰ ἐπόμενα περὶ τόπου διαμονῆς τοῦ τότε αὐτοκράτορος εἰς Περικλυστρα, ἐρχομένου ἐκ Νυμφαίου. « Τόπος δέ ἐστιν οὗτος ἐγγὺς πρὸς τῆς Σμύρνης διὰ τὸ πολλοῖς τοῖς ὕδασι περικλύζεσθαι οὕτω πως κατονομαζόμενος ¹⁸⁾ Ὁ τόπος οὗτος οὐδαμοῦ ἄλλοθι δύναται νὰ ὑποδειχθῇ ἢ εἰς τὸ τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ μέρος, ἔνθα προὔπῃρχεν, ὡς εἶδομεν ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ, ἔπαυλις, ἢ δὲ λέξις Περικλυστρα ἄριστα ἀπεδόθη εἰς τὸ μέρος τοῦτο, τὸ περικλυζόμενον πανταχόθεν ὑπὸ πηγῶν, ἢ καὶ ἐκ τοῦ σχήματος τῆς τῶν πηγῶν θέσεως. Τοιαῦται πηγαὶ βλύζουσιν ἀνατολικῶς τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν εἰς Τσάμ-ντιπὶ καὶ ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸ κήποις, καὶ δυτικῶς πάλιν ἐγγὺς τῆς ἐπαύλεως ἐν τῷ κτήματι Ἑσαγλάν, ἀλλ' ὁ περίπυστος ἀνὴρ, ὁ Σὶρ Ράμζεϊ ἐν τῇ Ἱστορικῇ αὐτοῦ Γεωγραφίᾳ ὀρίζει τὰ περικλυστρα ἐν Βουνάρβασι, παραδεχθεὶς τὴν γνώμην Οἰκονόμου καὶ Ι. Λάτρη, σπενσάντων νὰ τὸ ταυτίσωσι μὲ τὰ Περικλυστρα, τοῦθ' ὅπερ ὅμως ἐξελέγχεται ὡς ἀδόκιμον ἐκ τῶν Χρυσοδούλλων καὶ τῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀχροπολίτου μητροπολιτικῶν τῆς Σμύρνης ἐγγράφων τοῦ ΙΓου αἰῶνος, μνείαν ποιοῦμένων τόπου τινὸς καλουμένου Πηγὰ οὗ ὁ κάτοικος Πηγηνός, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἀγροικία καὶ τὸν ὅποιον οἱ ὀθωμανοὶ μετωνόμασαν Βουνάρ-βασι, τὰ δὲ Περικλυστρα, ὧν ἡ σημασία τῆς λέξεως ἐνέφαινε κύκλον, ἢ περίξ πηγῶν, ἐκλήθησαν ὑπ' αὐτῶν Χαλκᾶ-βουνάρ, τὸ δὲ πρὸς αὐτὰ ὑπάρχον ἔλος «Déné-derin», ἐκ τοῦ ὅτι εἶχε πολὺ βάθος, ἵκανόν νὰ καταχώτῃ ἐντὸς αὐτοῦ κάμηλον παραπλανηθεῖσιν ἐν ᾧ ἔδοσκε.

Ἀλλὴν ἐνδειξὶν περὶ τοῦ μέρους τούτου τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος ὅτι δὲν ἦτο ποταμὸς κατὰ τὸν ΙΓον αἰῶνα χορηγοῦσιν ἡμῖν μητροπολιτικὰ τῆς Σμύρνης ἐγγράφα, ὀρίζοντα τὸ μέρος τοῦτο ὡς λίμνην, ἥς ἄνωθεν διήρχετο ἢ τῆς πανηγύρεως τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος λεωφόρος, ταυτισθεῖσα ἀναμφιλέκτως πρὸς τὴν νῦν τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ κάτωθεν τοῦ Κουκλουτζᾶ λεωφόρον. ¹⁹⁾

Περὶ τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος μᾶς πληροφορεῖ ὁ Storari ἐν τῷ περὶ Σμύρνης ὁδηγῷ αὐτοῦ «Guida etc. τὰ ἐξῆς :

18) *Bulletin de Corr. Hellénique XVI, 1892, le Monastère de Lemboz près de Smyrne, p 339. καὶ Μινὴ τῶν Λέμβων, μετάφρ. Ζάκα σ.12.*

19) *Ἡ Μονὴ τῶν Λέμβων, μετάφρ. Ζάκα σελ. 11.*

« Ἐν τῷ μέσῳ μεγάλης δεξαμενῆς πληροῦς ὕδατος διαυγοῦς βλέπει-
 τις λείψανα τοῦ περιφήμου νεοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀγάλματά τινα καὶ
 ἄλλα μάρμαρα. Ὁ μηχανικὸς Barbieri περιελείσας κατὰ τὸ 1847 τὰς
 πηγὰς ἐν τῇ ἐκεῖ δεξαμενῇ εἶδεν ἐν αὐτῇ ἄγαλμα Ἀρτέμιδος, κεφαλὴν
 Ἀφροδίτης, ἐτέρην Βακχίδος, ἅτινα ἐξ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.
 Παρ' αὐτοῦ εἶχον μάθει ὅτι εἶδεν ἐν αὐτῇ καὶ ἕτερον ἄγαλμα, ψηφιδωτὸν
 εἰκονίζον ἀνθοδοχεῖα μετὰ κληματίδων, κίονας, βάσεις οἰκοδομῆς ὡς καὶ
 τεμάχια κεφαλῶν καὶ βραχιόνων, ἅτινα δὲν ἠδυνήθη νὰ περισυλλέξῃ ἕνεκα
 τῆς ἀφθόνου ἐκροῆς τῶν ὑδάτων.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων τεκμηριώμεθα ὅτι ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυ-
 ριάρχιας τὸ Χαλκὸν βουνὸν ὑπῆρξεν ἔπαυλις, ἀργότερον ἐχρησίμευσεν ὡς
 τόπος κατασκηνώσεως αὐτοκράτορος, ἐν ᾧρα θερινῇ, ὁμοίως καθωρίζετο
 ὡς λίμνη ἐν καταγραφαῖς ὁρίων κτημάτων, ὑπὸ τῶν τούρκων κατόπιν
 ἐθεωροῦντο ὡς πηγαὶ ἔλους, ἐφεξῆς ἐκ παραδόσεως ὡς Λουτρὰ τῆς
 Ἀρτέμιδος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τέλος ὡς πηγαὶ καὶ μικρὸς ἐγγύτατα
 τούτων καταρράκτης, χρησιμεύων ὡς κινητήριος δύναμις πρὸς βιομηχα-
 νικὰς ἐργασίας (χαρτοποιείου καὶ ἀλευρομύλου), δι' ἧς καὶ μόνον ἐδέησε
 νὰ κατασκευασθῇ διώρυξ ὑπὸ τοῦ ζαπλοῦτου Παρισινοῦ ἰδιοκτῆτου Δού-
 ζογλου. Ἐπὶ τῆς διώρυγος ταύτης, ὡς Μέλητος ποταμοῦ, κατὰ τὸν κ.
 Κάλδερ, θέλω ἐπανέλθει, ὅπως καὶ δι' ἄλλων πειστηρίων ἀποδείξω τὸ
 ἀβάσιμον τῆς γνώμης ταύτης.

III

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΤΟΥ ΓΕΦΥΡΙΟΥ ΩΣ ΜΗ ΜΕΛΗΤΟΣ (Σ. 133).

Ἀλλοίαν εἶχον γνώμην, τὸ ὁμολογῶ, ἣν ἐξέθηκα ἐν τῇ Revue
 des Etudes Anciennes κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1898, διακρίνων δύο ἐπο-
 χῶν Μέλητας, τὸν μὲν πρὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἐν τῷ ποταμῷ
 τοῦ Χατζή-Μούτσου παρὰ τὸ Βαριακλὺ, τὸν δὲ μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Πάγου
 ἐγκατάστασιν τῆς πόλεως ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου ἐν τῷ ποταμῷ
 τοῦ Γεφυρίου, ἀλλ' ἤδη μετέβαλλον γνώμην, ἐφ' ᾧ ὀφείλω χάριτας τῷ
 καθηγητῇ κ. Κάλδερ, ὅστις μοὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ μοὶ ὑπέδειξε νέας
 πηγὰς, ἐξ ὧν ἐσχημάτισα τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ κατατεθῇ
 οὗτος, ὁ τοῦ Γεφυρίου δῆλον ὅτι ποταμός, μὲ τὰς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων
 χορηγουμένας μαρτυρίας περὶ τῶν πηγῶν καὶ τοῦ ροῦ αὐτοῦ, τῆς ἐκτά-
 σεως τοῦ ρεύματος καὶ τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ. Ἴδου αὗται συνοπτικῶς.

«Μέλητα δε κοσμεῖν ἑτέροις τὰ νῦν παρήμι. καίτοι μέγιστος αὐτὸς αὐτῷ κόσμος ἐστὶν ὁρώμενος, ᾧ γε καὶ θέρος καὶ χειμὼν τὸν αὐτὸν ἔχει λόγον, καὶ οὔτε ἐξ ὄμβρων ποτε ὑβρίσεν οὔτε αὐχμοῖς εἶξεν, ἀλλ' ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἀκινήτων, ἐν μὲν σχῆμα, μίαν δὲ χρόαν τὸν αἰὲ σῶζει χρόνον. . . . ὥστε αὐτόθεν ὁρμηθεὶς αὐτοῦ καὶ παύεται, παρατείνας κώλῳ τινι τῆς πόλεως ἑαυτόν» ²⁰).

«Ὁ δὲ δὴ πρὸ θυρῶν κόσμος ἀντὶ Ἀπόλλωνος ἀγυιέως προπύλαιος τῇ πόλει, Μέλῃς δ' ἐπώνυμος διωρυχὴν Νυμφῶν ἐκ πηγῶν εἰς θάλατταν, αὐταῖς τ' εἶναι λουτρὸν ρυτόν καὶ Νηρηίδας παρὰ Νηρέως δέξασθαι δι' ὀλίγου· ρεῖ δὲ ὁ Μέλῃς ὁμοίως ἐκ τε ἄντρων καὶ οἴκων καὶ δένδρων καὶ μέσον τοῦ ρεῖθρου ἀνίσχων καὶ προϊὼν μέχρι θαλάττης καὶ αὐτοῦ τὸ μὲν κατὰ τὰς ἄνω πηγὰς κύκλος τέ ἐστι καὶ ὁρμῶ μάλιστ' ἂν ἀπεικάσαις, τὰ δὲ ἐξῆς Εὐρίπω, πρὸς δὲ ταῖς ἐκβολαῖς βέβρουχε μὲν ἥκιστα, ὁ δὲ τὸ ρόθιον ἐπιλεαίνων ἀποφῆτι καταμίγνυται, ἐπιούσαν μὲν ἐξ ἀνέμων τὴν θάλατταν αἰωρῶν, ἀπιούση δ' ἐπόμενος, νῶτον ἐκ τοῦ ὕδατος ἑκατέρου δεικνύς, ὥστε οὐκ ἂν γνοίης ὅπου συνέβαλον . . . » ²¹).

«Μέλῃς, ἐρᾷ ἢ Κριθηΐς ἐν Ἰωνίᾳ τοῦ Μέλῃτος, ὁ δ' ἐφήβῳ ἔοικε καὶ ὁρᾶται τῷ θεατῇ ὅλος, ἐκεῖ ἐκβάλλων ὅθεν ἄρχεται. . . . χάριεν δ' αὐτοῦ καὶ ὅτι μὴ λάβρους τὰς πηγὰς ἐκδίδωσι, καθάπερ τοὺς ἀμαθεῖς τῶν ποταμῶν γράφεσθαι νόμος, ἀλλὰ γῆν ἄκροις τοῖς δακτύλοις διαμώμενος ὑπέχει τὴν χεῖρα τῷ ὕδατι ἀποφῆτι βλύζοντι. . . ἐρᾷ γάρ σου ὁ ποταμός, ᾧ Κριθηΐς, καὶ σοφίζεται τινα ὑμῖν θάλαμον, κῦμα αἶρων, ὑφ' ᾧ ἢ εὐνὴ ἔσται, εἰ δὲ ἀπιστεῖς, λέξω σου καὶ τὴν τοῦ θαλάμου τέχνην· λεπτὴ αὔρα κῦμα ὑποδραμοῦσα ἐργάζεται αὐτὸ κυρτόν καὶ περιεχὲς καὶ ἀνθηρόν ἐτι, ἢ γὰρ ἀνταύγεια τοῦ ἡλίου χρῶμα προσβάλλει μετεώρῳ τῷ ὕδατι. . . δῶρον Νηρηίδος ἢ Ναϊδος οἶμαι τὸ κρήδεμνον, εἰκὸς γὰρ συγχορεύειν τὰς θεὰς ἐπὶ τῷ Μέλῃτι παρεχομένῳ τὰς πηγὰς οὐ πόρρω τῶν ἐκβολῶν. . . » ²²).

Εἰς ταῦτα προσθέτω τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Ἰμερίου, ὅπερ δανείζομαι ἐκ τῶν τοῦ κ. Κάλδερ ὑποσημειώσεων. « . . . ὁ γὰρ δὴ Μέλῃς οὗτος, οὐ γὰρ δὴ θέμις σιωπῇ παρελθεῖν γλῶσσαν τοσαύτην γεννήσαντα, ἀνίσχει μὲν ἐν προαστείων (sic) τῆς Σμύρνης, τίκτουσι δ' αὐτὸν μυρίαί πηγαὶ καὶ πλησίον ἀλλήλων βλαστάνουσαι. ἀφ' ὧν πλημμυρῶν ὁ ποταμὸς πελαγίζει τε εὐθὺς ἐκ πηγῶν καὶ πλωτὸς καὶ ὀλ-

20) Ἀριστ. Προσφων. Σμυρν. D. σ. 444. K. 2, σ. 27.

21. „ Σμυρν. Πολιτ. D. σ. 377. K. 2, σ. 5.

22) Φίλοστρ. Εἰκόνες σ. 379.

κάσι καὶ κόπη γίνεται παραμείψας δὲ τὰς ἐκατέρωθεν ὄχθας κυπαρίτω κομώσας καὶ δόνακι, τῇ πλησίον θαλάττῃ κοινοῦται τὸ ρεῦμα, εἰ ρεῦμα θέμις ἐκεῖνο καλεῖν· οὐ γὰρ ἡχοῦντος ἀκούσῃ, οὐδὲ δόξειεν ἂν σοι τὸ ὕδωρ φέρεσθαι, ἀλλ' ὥσπερ τις ἐραστὴς συνουσίαν κλέψαι βουλόμενος, λάθρα τῇ θαλάττῃ κιονᾷται, λεαίνων τὸ κῦμα τῷ ρεύματι ».

Μετὰ τὴν καταχώρισιν τῶν ὡς ἄνωτέρω περιγραφῶν ἀρχαίων συγγραφέων θεωρῶ περιττὸν ὅλως νὰ παραδιδόνω τὴν τοῦ ἀναγνώστου προθυμίαν ὅπως πιστοποιήσω τὸ αὐταπόδεικτον, ὅτι δηλαδὴ ὁ οὕτως ἐξιστορούμενος Μέλῃς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὁ ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου, διότι οὗτος πηγάζει μακρὰν εἰς τὰ κατὰ τὸ Σεβδίχιοι μέρη—διότι οὗτος ρεῖ τὸν μὲν χειμῶνα ὀρμητικώτατα, τὸ δὲ θέρος πολλάκις καταντᾷ νὰ ᾔηται ξηρὸς—διότι δὲν ἔχει διωρυχὴν ἐκ πηγῶν εἰς θάλασσαν ἢ ἐπ' ὀλίγον μόνον παρὰ τὴν γέφυραν διάστημα—διότι τὸ ρεῦμα τοῦ δὲν εἶναι βραχὺ ὥστε νὰ τὸ βλέπῃ τις ὅλον δι' ἐνὸς βλέμματος ἐκβάλλον ἐκεῖ ὅπου αἱ πηγαὶ αὐτοῦ καὶ νὰ ἀποκαλεῖται ἔξηχος — διότι τὸ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου ρεῦμα δὲν εἶναι ὁμαλόν, ἀθύρυνον, ὥσῃ πάντοτε ἀκίνητον ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπηται καὶ νὰ καλέσῃ τις αὐτὸ ρεῦμα, ὡς ἐκ τοῦ ἡσυχου αὐτοῦ ροῦ—διότι δὲν πελαγίζει εὐθὺς μόλις ἀναβλύσῃ ἐκ τῶν πηγῶν καὶ δὲν εἶναι πλωτὸς ὁ ποταμὸς εἰς τὴν διὰ κόπης πλεόντα πλοιάρια.

IV

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΕΙΧΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΟΥΤΩΝ ΕΠΕΚΤΑΣΕΩΣ (Σ. 107)

Ὁ Στράβων μετὰ τοὺς περὶ τοῦ κάλλους τῆς Σμύρνης ἐπαίνους αὐτοῦ περιγράφει τὰ τῆς πόλεως ὡς ἐξῆς: «μέρος μὲν τι ἔχουσα ἐπ' ὄρει τετειχισμένον, τὸ δὲ πλέον ἐν πεδίῳ πρὸς τῷ λιμένι καὶ πρὸς τῷ μητροῶν καὶ πρὸς γυμνασίῳ.»

Βεβχίως θὰ ἴστατο σημειῶν ταῦτα ὁ Στράβων ἐπὶ κεντρικοῦ τινος μέρους τῆς ἄνω πόλεως, ἐξ οὗ ἐπεσκόπει τὴν πόλιν καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸν τείχη αὐτῆς ἀκριβῶς ὅπως τὰ σωζόμενα, καὶ ἕτερα τούτων ἵχνη τεκμηριοῦσι τὴν ὅλην αὐτῶν γραμμὴν. Τὴν δὲ τῆς πόλεως ἐπέκτασιν πέραν τῶν τειχῶν, μετὰ τῶν πρὸ πόλεως ἱερῶν, Ἡλίου Απόλλωνος, Διονύσου Βάκχου, Δήμητρος καὶ Κόρης καὶ Μητρος θεῶν Σιπυληνῆς, πρὸς τὰ δε-

ξιά αὐτοῦ κειμένων, μνημονεύει διὰ τῶν λέξεων: «καί πρὸς τῷ Μητρώῳ,» τὴν δὲ πρὸς τ' ἀριστερὰ ἐξάπλωσιν τῆς πόλεως διὰ τῶν: «καί πρὸς Γυμνασίῳ» ²³⁾ ὃ πλησίον ἀργότερον ἐπὶ τοῦ Δεῖρμέν-τεπέ ἡγέρθη τὸ 'Ασκληπιεῖον. ²⁴⁾

Ἐγγύτατα τῶν Μαγνητίδων πυλῶν (Τσουράκ-Καπύ) εὑρέθη ἡ ἀναγράφουσα τὴν τῶν ἐπωνύμων τῷ βασιλεῖ Ἀρχαδίῳ τειχῶν ἐπισκευήν ²⁵⁾ ἐπιγραφή, ἀπέναντι δὲ τούτων ἤρχιζεν ἡ πρὸς τὴν γέφυραν ὁδός, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπῆρχον ἐπισήμων ἀνδρῶν τάφοι. Τοῦτο μαρτυροῦσι πολλοὶ ἐπ' αὐτῆς εὑρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ²⁶⁾ καὶ τὸ ἐν τῷ Μουσείῳ εὑρισκόμενον ἀνάγλυφον, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: «Ἀρτέμωνα Ἀρτεμιδώρου τοῦ Ἰκεσίου» Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης θὰ ἦτο βεδιώς καὶ ὁ τοῦ Ρωμαίου στρατηγοῦ τάφος, τὸν ὁποῖον εὑρίσκειν ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης «εἴσω τῶν νῦν πυλῶν» κείμενον, διότι τὰ Λυσιμάχεια τεῖχη εἶχον ἐπεκταθῆ, πρὸ τῶν τοῦ Στράβωνος χρόνων, ἀπὸ τοῦ θεάτρου κατερχόμενα πρὸς τὴν πεδιάδα, περιχλείοντα οὕτω οὐ μικρὸν τῆς πόλεως τμήμα καὶ τὴν ρηθεῖσαν τῶν τάφων ὁδόν, ὡς δύναιται τις νὰ βεβαιωθῇ περὶ τούτου ἐπισκεπτόμενος μέρος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τεύχους, σώζοντος εἰσέτι καὶ πύλην καλουμένην νῦν «Καρά-Καπύ», ἀντικρίζουσαν ἐν μέρει τὴν ἐτέρην τὴν τῶν Μαγνητίδων πυλῶν. Τὸ τεῖχος τοῦτο μετεχειρίσθησιν ἐπὶ τουρκοκρατίας ὡς ὑδραγωγεῖον πρὸς κίνησιν ὑδρομύλων. Τὰ περὶ τούτων ἄγνοῶν, φαίνεται, ὁ κ. Κάλδερ ζητεῖ νὰ πραραστήσῃ τὴν τῶν τειχῶν ἐπέκτασιν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου πρὸς τὸ Χαλκὰ-βουνάρ, καίτοι ὁμολογεῖ ὅτι οὐδὲν τούτων ἔχνος ἄχρις ὥρας εὑρέθη, καὶ ὅτι δὲν συνεθίζον νὰ περιχλείωσιν οἱ ἀρχαῖοι ἐντὸς τειχῶν προάστεια ὁσῆςδὴποτε σημασίας ἄξια ἤθελον θεωρεῖσθαι ταῦτα, ἀλλὰ τοῦτο πράττει ἵνα συμβιδάσῃ τὴν τοῦ Στράβωνος ρῆσιν «ρεῖ δὲ πλησίον τοῦ τεύχους ὁ Μέλης ποταμός» θέτων αὐτὸν καὶ ταυτίζων μὲ τὸ Χαλκὰ-βουνάρ.

23. Ἰερ. λόγ. πρῶτος. «ἐνάτῃ δὲ ἐδόκουν ὡς ἐν Σμύρνῃ περὶ ἐσπέραν προσιέναι τῷ ἱερῷ τοῦ 'Ασκληπιοῦ τοῦ ἐν τῷ γυμνασίῳ.... αὐθις δὲ αὖ τὸν ἀνδριάντα ἐώρων, ὡς ἐν τῇ στοᾷ τῇ προμήκει τοῦ γυμνασίου.» D. σ. 449. K. 2, σ. 380.

24. Περὶ Ὀμονοίας ταῖς πόλεσιν. «λέγω δὲ τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς πόλεως, ὃ τῷ σωτήρι καθωσίωται....» D. σ. 772. K. 2, σ. 35.

25. Μουσεῖον ὑπὸ στοιχ. νμγ'.

26. Αὐτόθι, αἱ ὑπ' ἀριθμὸν 61, 63, 73, 188/191, 193, 195, 233, 255 καὶ ὡς ὑπὸ στοιχεῖον ε', σξά, σξβ', σξγ', σοέ.

V

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΩΟΥ ΘΕΣΕΩΣ (Σ. 104).

Περιγράφων τὰς τῆς ἀρχαίας πόλεως καλλονὰς ὁ κ. Κάλδερ ἀναφέρει μεγαλοπρεπῆ ὁδόν, ἣτις ἦγεν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, καθ' ἣν ἀπῆντα τις ναὸν τινα, καὶ ἐφεξῆς ἕτερον, ὡς καὶ ὑψωμά τι (κολωνόν) καὶ μετ' αὐτὸ ἄλλο τοιοῦτον, τὴν ὁδὸν δὲ ταύτην, τὴν ὠραιότεραν τοῦ ὀνόματος ὅπερ ἔφερε, χρυσῇ καλουμένην, συνταντίζει μὲ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀκραιίου Διὸς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν Συφυληνῆς ἄγουσιν, τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενον Μητρῶον, ὅπερ κατ' αὐτὸν πιστεύεται γενικῶς ὅτι εὕρισκετο ἐπὶ τοῦ Τεπετζηκίου. Ἐπάγεται δὲ πρὸς μαρτυρίαν τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Ἀριστείδου: « κατιόντα δὲ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τὰ ἐῶα ἐκδέχεται ναῶν τε ὁ κάλλιστος αὐθις τῆς εἰληχυσίας θεοῦ τὴν πόλιν καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις ἔργον καὶ προεσβύτη μνησθῆναι κοσμίως. . . ²⁷⁾ » προσθέτει δέ: « ἡ ρῆσις τὰ ἐῶα » εἶναι κατὰ γράμμα ἀκριδῆς ἐὰν θέσωμεν τὸ Μητρῶον εἰς Τεπεντζῆκι, ὅπερ κεῖται ὄντως ἀνατολικῶς τοῦ Πάγου».

Ἐν πρώτοις παρατηρῶ ὅτι ἡ χρυσῇ ὁδὸς ἡ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς ἄγουσα σώζει καὶ καθ' ἡμᾶς τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὡς ἐκ τῶν παρ' αὐτὴν κειμένων ὑψωμάτων (κολωνῶν), ἅτινα ἀπαντῶμεν διερχόμενοι ὁδὸν πολὺ κατωτέρω τῆς ἐκ τοῦ Διὸς τοῦ Ἀκραιίου κατερχομένης, ἥτοι ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀράπ-φουροῦν (Ἀράπη φοῦρνος) εἰς τὴν Ἑδραϊκὴν ἄγουσαν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω τῆς πόλεως. ²⁸⁾ Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς χρυσῆς ὁδοῦ ὁ Ἀριστείδης ἀναφέρει: ἑτέραν, τὴν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸ Μητρῶον ὁδηγοῦσαν πρὸς ἑω. Πράγματι κατερχόμενός τις ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ βαίνει ἐπὶ μικρὸν πρὸς δυσμὰς ἀφίνων ἐξ ἀριστερῶν τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ἀκραιίου ναὸν (νῦν ὑπὸ τὸν Κούλα τῆς ἀμπέλου τοῦ ἀρχιαρχιερέως τοῦ τελωνείου), ὡς καὶ τὸ Στάδιον, ἐφεξῆς δὲ ὥφειλε νὰ στραφῇ πρὸς ἀνατολάς (τὰ ἐῶα ἐκδέχεται) διαβάνων διὰ τῆς (ὑπὸ τὸ νῦν πυροβολεῖον, τὸ διὰ τὴν ἀναγγελίαν τῶν πυρκαϊῶν χρησιμεῦον) ἀμαξιτοῦ τῆς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν (τὸ νῦν προσκύνημα τῆς μητρὸς τῆς Θεοτόκου ἁγίας Ἀννης) ἀγού-

²⁷⁾ Σμυρν. Πολιτ. D. σ. 375. K. 2, 4.

²⁸⁾ Τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐμνήσθην ἐν τῷ περὶ ὠδείου ἄρθρῳ μου, τῷ καταχωρισθέντι πρό τινος ἐν "Ἀρμονίᾳ", Ἡμερησίᾳ καὶ ἐν τῇ "Réforme" τῆς 2 Ἰανουαρίου. 1907 ε. ν.

σης, ἂν καὶ ὀλίγον μακρὸν κείμενον, καθότι καὶ εἰς πρεσβύτας ἀκόμη ἢ ἐπίσκεψις ἦτο ἐπιδεδλημένον (ἔργον) κατὰ τὸν ρήτορα. Ἡ ὁδὸς αὕτη φαίνεται ὅτι διήρχετο τοῦ τοῦ Θεάτρου διαζώματος, τοῦ ἀντικρύζοντος τὰς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο πύλας τῶν τῆς πόλεως τειχῶν. Ὁ Ἀριστείδης ἐξακολουθῶν κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐπιστροφήν, τὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως λέγει : « πάντα γὰρ ἤδη μέχρ' ἰσχυρὰ παραλίας καταλάμπεται γυμνασίοις, ἀγοραῖς, θεάτροις, περιβόλοις, λιμέσι, κάλλεσιν αὐτοφυέσι καὶ χειροποιήτοις ἀμιλλωμένοις » ²⁹⁾ ἐφεξῆς δὲ ἄλλα ἀναφέρει περὶ δρόμων, περὶ Μέλητος, τοῦ τῇ πόλει προσχρυσθέντος δώρου τοῦ Ποσειδῶνος κτλ.

Ἐντεῦθεν φρονῶ ὅτι τὸ Μητρώον δὲν δύναται ἢ νὰ ὀρίσθῃ ἐν ἀγίᾳ Ἀννῇ, διότι οὕτω συμβαίνει καὶ τὸ πρὸ πόλεως ἀναφερόμενον ἐν ἐπιγραφῇ, δηλαδὴ ὅτι ὁ ναὸς ἔκειτο ἐκτὸς τῶν Λυσιμαχείων τειχῶν, καὶ δὲν καταστρέφει τὸ ἀρμονικὸν σχῆμα τῆς πόλεως, ἥτις ἔκειτο ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐν πλυσίῳ μάλιστα, ὡς εἴδομεν, οὐχὶ δὲ ἐν Τεπετζηκίῳ, ὡς διατείνεται ὁ κ. Κάλδερ, ἐπεκτείνων τὰ τείχη αὐτῆς μέχρι τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος.

VI.

ΠΕΡΙ ΔΥΟ ΠΟΤΑΜΩΝ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ

ΤΟΥ ΜΕΝ ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΔΕ ΠΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΡΕΟΝΤΟΣ (Σ. 106).

Εἰς δύο χωρία τοῦ δευτέρου Ἱεροῦ τοῦ Ἀριστείδου Λόγου ἀναφέρονται πρῶτον τὰ περὶ παρορμῆς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὅπως κατὰ τὴν οὕτως « εἰς τὸν ποταμὸν τὸν πρὸ τῆς πόλεως ρέοντα λούσασθαι . . . » ³⁰⁾ ἐκ δευτέρου : « ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν διὰ τῆς πόλεως ρέοντα, γενόμενον δὲ οὗ ἐστὶν ἤδη ἔξω τῆς πόλεως, ἱερὰ δρᾶσαι ἐπιτόθρια . . . » ³¹⁾.

Ἐξέθηκα ἤδη ἐν ὀλίγοις ἐν τῷ II κεφαλαίῳ, τῷ προχρηματομένῳ περὶ τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος, τὰ διδόμενα τοῦ κ. Κάλδερ, ἐφ' ὧν ἐπιστηρίζει τὴν γνώμην αὐτοῦ ὅτι τὰ Λουτρά τῆς Ἀρτέμιδος εἶναι ὁ ἀρχαῖος Μέλης, δηλαδὴ ὅτι τοῦ ρεύματος τούτου, δὲν ἤρξανεν οὔτε ἐμειοῦτό ποτε ὁ ὄγκος, ὅτι εἶχεν πάντοτε θερμοκρασίαν ἡπίαν, ὅτι ἔρρεεν ἡρέμα καὶ ἀθορύδως κτλ. πρὸς τούτοις τὴν ἐξήγησιν ἣν δίδει ὁ κ.

29) Σμυρν. Πολιτ. D σ. 375. K. 2, 4.

30) Ἱερῶν Λόγος δεύτερος D. σ. 470 K. 2, 398.

31) " " " D. σ. 472. K. 2, 400.

Κάλδερ περί τῆς κατασκευῆς τῆς ἀπὸ Χαλκᾶ-βουνάρ εἰς Μερσινλί καὶ Βουρνόβαν ὁδοῦ, χαρραχθείσης ἐπὶ ἀρχαίας παρὰ τὴν ἀκτὴν ὁδοῦ, ἥς ὁδοροθέσιον μάλιστα ἀνευρέθη, τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς τετάρτου ἀπὸ τοῦ Βουρνόβα, ἀναγράφον τὰ ἀπὸ Σμύρνης εἰς τὴν ἐκεῖ μῆκος τῆς ὁδοῦ εἰς πέντε μίλια.

Ἦδη τὰ περί τῶν δύο ποταμῶν τοῦ Ἀριστείδου πραγματευόμενος ὁ κ. Κάλδερ περιάγει τὸν ἀναγνώστην ἀνὰ τὴν ὁδὸν ταύτην πειρώμενος νὰ ταυτίσῃ τὸ μέρος τοῦτο μὲ τὸν ἐν τινὶ χωρίῳ τοῦ Ἀριστείδου περιγραφόμενον χώρον, δῶρον τοῦ Ποσειδῶνος, προσχρυσθέν τῇ πόλει, εἰς δ' ἔβχινέ τις διαβρίνων τὸν Μέλητα, ἥτοι τὴν κατὰ τὸν κ. Κάλδερ διώρυγα τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ.

Τὸ περί οὗ ὁ λόγος χωρίον ἔχει οὕτω πλήρες : « διαβάντι δὲ τὸν Μέλητα ἀπαντᾷ χώρος Ποσειδῶνος, ὡς ἔμοι δοκεῖν, δῶρον τῇ πόλει παραπλήσιόν τι καὶ οὐ παραπλήσιον τῷ περὶ Θετταλίαν λεγομένῳ, ἐκεῖ μὲν γὰρ τὰ ὄρη διαστήσας ἐποίησε γῆν ἄπεδον ἐκ λίμνης ἐξιείς κατὰ ρεῦμα τὸν Πηνειόν, ἐνταῦθα δὲ ἐπανήγαγε τὴν θάλατταν ἀπὸ τῶν ὄρων, ἀντίστροφον τὸν ἐκ τῆς ἡπείρου κόσμον τῷ παρὰ τῆς θαλάττης ἀρμότιον τῇ πόλει· οὐ μὲν ἰλύν γε ὑπελίπετο οὐδ' ὅσον ἔπηξε τὸ ἔδαφος, ἀλλ' ὀρύξαντι μὲν ἔστι σημεῖα τῆς ἀρχαίας φύσεως, καὶ βλέψαντί γε εἰς τὰ κύκλω περιέχοντα εἰς ἃ ποτε ἐπηρείδετο ἡ θάλαττα, διεξελαύνοντι δὲ ἐν ὥραις καὶ κρήναις τὸ ἀλίπεδον, καὶ ταῦτά γε ἐν τέλει καὶ προελθόντι μικρὸν ἢ πόλις αὖθις ὥσπερ παραπέμπουσα ἀναφαίνεται καὶ γίγνεται δι' ἐλάττονος ἐνταῦθα ἤδη ἀριθμητὰ καὶ μετρητὰ τὰ κάλλη αὐτῆς, καὶ οὐδεὶς οὕτως ἐπείγεται ὅστις ὄρᾳ τὸ πρόσω τῆς ὁδοῦ καὶ οὐ μεταβάλλει τὸ σχῆμα, τὰ μὲν κατ' ὀφθαλμοὺς δεξιὰ ποιούμενος, τὰ δὲ ἀριστερὰ πρὸς τῆς ὀψεως· ἡ γὰρ πόλις ἔλκει πρὸς αὐτὴν ὥσπερ ἡ μαγνητὶς λίθος τὰ σιδήρια καὶ δι' ἀνάγκης ἐθελουσίῳ χειροῦται· πέπονθε δὲ ταυτὸν ἢ τε πόλις πρὸς τὰ ἔξω καὶ τὰ ἔξω πρὸς τὴν πόλιν, οὔτε γὰρ ἐκ τοῦ ἄστεος τὰ προάστεια ὄρωντι κόρος, εἴτε τις ἔξωθεν προσορῶει τὴν πόλιν, αἰὲ τοῦ ἴσου δεῖ τὸ μὴ ἱκανῶς ἔχειν.... καὶ ἡ μὲν ἀκρόπολις διὰ πάσης ἀνέχει τὴν πόλιν, ἡ δὲ θάλαττα παρατείνει καθάπερ βάσις, τοσοῦτον τοῦ Μέλητος πρὸς ἔω παραλάττουσα ὅσον εἰς καμπὴν παρεξελθεῖν... » ³²

Καὶ πρῶτον ὀφείλω νὰ διαλάβω τινὰ περί τοῦ ὁδοροθεσίου. Τὸ ὁδοροθέσιον, ὅπερ ἀνεῦρεν ὁ Sir Ramsay δὲν ἔχει σχέσιν τινὰ καὶ ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς ἐκροῆς τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ πρὸς τὸ Μερσινλί ὁδόν, διότι ἡ ἀρχαία ἀπὸ Σμύρνης ὁδὸς ἤρχιζεν ἀπὸ τῶν πυλῶν τῆς πό-

32) Σμυρν. Πολ. D. σ. 378—379, K. 2, 6—7.

λεως διὰ τῆς σημερινῆς Γεφύρας μας ἄγουσα εἴτε εἰς Σάρδεις, Μαγνησίαν καὶ Πέργαμον, εἴτε εἰς Νυμφαῖον, Βουρνόδαν (Πρινόδαριν), καὶ Βάριν (Βαριακλί). Διήρχετο δὲ τοῦ Τσάμ-ντιμπί, τοῦ μικρὸν πέραν τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος κειμένου τριστράτου, ὅθεν ἐστρέφετο βορειανατολικῶς. Τοῦτο συνέβαινε μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀκόμη παρ' ὑμῖν, διότι ἦτο ἀδύνατος ἡ διὰ γεφύρας, ἢ μή, πέρχιν τοῦ Ντεδὲ-ντερὶν διάβασις ἔνεκα τοῦ τενάγους, μέχρις ὅτου ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ κατέστη προτείχωμα ἰσχυρὸν πρὸς κατσκευὴν καὶ διατήρησιν ἡμιχῆτοῦ ὁδοῦ βαινούσης παραπλεύρως ἐκείνης καὶ παραθαλασσίως πρὸς τὸ Μερσινλί καὶ τὸν Βουρνόδαν. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἀρχαιότερον ἀκόμη, ὡς τὰ μητροπολιτικὰ ἔγγραφα τοῦ 19. αἰῶνος τεκμηριοῦσιν, ὑποδεικνύοντα μεγάλην λεωφόρον, κατὰ τὸν τοῦ Κουκλουτζᾶ βαίνουσαν εἰς Πρινόδαριν, Βάριν καὶ Κορδολέοντα, (Cordelio). Τοῦτ' αὐτὸ καὶ τὸ μνησθὲν ὁδοροθέσιον μαρτυρεῖ, καθότι τοῦτο εἶναι συνέχεια τοῦ τὸ πρῶτον μιλιάριον σημαίνοντος, ὅπερ εὑρέθη καὶ νῦν κεῖται ἐν τῷ ἐν Τεπεντζηκίῳ γερμανικῷ τῆς οἰνοποιίας κτήματι, ὡς καὶ τοῦ τὸ δεύτερον, εὑρεθέντος κατὰ τὸν τοῦ Κουκλουτζᾶ (βλ. Le Bas-Waddington No 7). Ἄλλοτερον ὁδοροθέσιον, τῶν αὐτῶν χρόνων, σημειοῦν τὸ ὄγδοον ἀπὸ Σμύρνης μιλιάριον, εὑρηται ἐν τῇ ἐν Βουζᾷ ἐπαύλει τοῦ κ. Σπάρταλη, οὗ ὅμως ἡ προέλευσις οὐδέποτε ἐξηκριβώθη ὡς ἔπρεπεν. (βλ. Μουσεῖον ὑπὸ στοιχ. ρλέ ἐπιγραφὴν). Τοῦτο θὰ εὑρέθη ἴσως παρά τι νεκροταφεῖον ἐν Βαριακλί. Τὸ ὑπὸ τοῦ Sir Ramsay εὑρεθὲν ἐπομένως ὁδοροθέσιον, σημειοῦν ἑὸν μιλιάριον, συνεδέετο μετὰ τῶν προηγουμένων καὶ δὲν ἀπετέλει σειρὰν ὁρίων ὁδοῦ παραθαλασσίως ἐκ Σμύρνης διηκούσης.

Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον, τὸ εἰς περίπατον τοῦ Ἀριστείδου ἀναφερόμενον, ἐφ' οὗ ἐπιφέρω τὰς ἐξῆς παρατηρήσεις ἐν εἶδει ἐρωτήσεων.

Τὸ τοῦ Ποσειδῶνος δῶρον θεωρεῖται προσηρμοσμένον τῇ πόλει, ὡς τὸ ἀναφέρει ὁ Ἀριστείδης, ἐὰν θέσωμεν αὐτὸ εἰς Δεδέ-δερίν;

Τὸ τοῦ ἔλους τούτου ἔδαφος ἡδύνατο ν' ἀπαρτίζεται ἐκ τόσης μόνον ἰλύος, ὅπως, κατὰ τὸν Ἀριστείδην, μόλις νὰ σκεπάζεται ὑπ' αὐτῆς;

Τὸ κατ' Ἀριστείδην ἀλίπεδον τοῦτο, δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς τὸ τοῦ Χαλκα-βουνάρ τέναγος, ὃ διατρέχων τις ν' ἀπαντᾷ ἐν αὐτῷ βλάστησιν καὶ κρήνας;

«Καὶ ταῦτα γε ἐν τέλει» λέγει ὁ Ἀριστείδης, δῆλα δὲ ταῦτα ἀπαντᾷ τις εἰς τὸ τέρμα τοῦ ἀλιπέδου, μέχρι τοῦ ἄκρου αὐτοῦ. Ποῦ τὸ τέρμα, ποῦ τὸ ἄκρον τοῦ τενάγους, τὸ τέλος τῆς Ποσειδωνίας γῆς, ἐξ

οὗ στρέφει πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπανακάμπτων ἐκ τοῦ περιπάτου του ὁ Ἀριστείδης ;

« Καὶ προελθόντι μικρὸν ἡ πόλις αὖθις ὥσπερ παραπέμπουσα ἀναφαίνεται καὶ γίγνεται δι' ἐλάττονος ἐνταῦθα ἤδη ἀριθμητὰ καὶ μειρητὰ τὰ κάλλη αὐτῆς ».

Δύναται ἐκ τῆς ἐκ τῆς πρὸς τὸ Μερσινλὺ ὁδοῦ νὰ αἰσθανθῇ τις ὅ,τι ἀναφέρει ὁ Ἀριστείδης ;

Ἡδύνατο νὰ ὀνομασθῇ προάστειον τὸ μέρος τοῦτο ;

Μετὰ τόσα ἄλλα, ἃ ἀναφέρει ὁ Ἀριστείδης ἐν τῷ αὐτῷ Σμυρναϊκῷ Πολιτικῷ αὐτοῦ λόγῳ, σχετικὰ μὲ τὴν τοποθεσίαν, τὴν συμμετρίαν καὶ τὸ κάλλος τῆς πόλεως, θὰ προσέθετε καὶ ταῦτα, ἐὰν ἡ πόλις ἐξετείνετο μέχρι τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος, ἐνθα θέτει τὸν Μέλητα ὁ κ. Κάλδερ ; δηλαδὴ « καὶ ἡ μὲν ἀκρόπολις διὰ πάσης ἀνέχει τὴν πόλιν, ἡ δὲ θάλαττα παρατείνει καθάπερ βάσις τοσοῦτον τοῦ Μέλητος πρὸς ἔω παραλάττουσα ὅσον εἰς καμπὴν παρεξεληθεῖν ». ³³⁾

Εἶδομεν ἤδη ὅτι ἡ θάλασσα, ἡ ὡς βάσις τῆς πόλεως θεωρουμένη ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, « οἱ ἐπ' ἡϊόνων πόδες αὐτῆς κτλ. » εἶναι ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ Πάγου κειμένη, αὕτη δὲ βαίνει πρὸς ἀνατολὰς « πρὸς ἔω » ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ ἀλιπέδου (Πούντας) μέχρι τῆς ἀνατολικῆς τῆς πεδιάδος τοῦ Βουρνόδα ἀκτῆς, ὅπου καὶ τὸ Δεβέ-δερίνι, ἐπομένως ἵνα παραλλάσσει αὕτη τοῦ Μέλητος δέον νὰ ὑποθέσῃ τις, τοῦτον μὲν ρέοντα εἰς τὴν θάλασσαν παρὰ τὰ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς χωροῦντα τείχη τῆς πόλεως, ἐκείνην δὲ (τὴν θάλασσαν) εἰσερχομένην πρὸς ἔω, ἐνδοτέρῳ τῶν πηγῶν τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ, σχηματίζουσιν οὕτω ἐκεῖ καμπήν, τοῦθ' ὅπερ εἶναι ἀνυποστήρικτον ὅλως, καθότι τὸ μὲν αἰτιολογεῖται πως διὰ τῆς ὑποθετικῆς ἐπεκτάσεως τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἀπέναντι καὶ παραλλήλως τοῦ ροῦ τῆς διώρυγος τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ, ἀλλὰ τὸ τῆς καμπῆς ζήτημα, ποῦ θὰ ὑποτεθῇ αὕτη, ἣν παρεξέρχεται ἡ θάλασσα, ἥτις παρατείνει καθάπερ βάσις τῆς πόλεως ;

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον τοῦ Ἀριστείδου θέλω ἐπεξηγήσει καὶ διασαφήσει χωρογραφικῶς παρακατιών.

Τὴν περὶ τοῦ περιπάτου τούτου τοῦ Ἀριστείδου θεωρίαν τοῦ κ. Κάλδερ ἀντικρούει ὁ συμπολίτης κ. Μ. Τσυχύρογλους ἱατρός ἐν τῇ Ἀμαλθείᾳ τῆς 13/26 Δεκεμβρίου 1906, διατεινόμενος τὰ αὐτὰ οἷα καὶ ἐν τοῖς Σμυρναϊκῇς αὐτοῦ ἀναφέρει πρὸς ὑποστήριξιν τῆς περὶ τοῦ ποταμοῦ

³³⁾ Σμυρν. Πολιτ. Δ. σ. 380, Κ. 2, 7.

οὔ Γεφυρίου ὡς Μέλητος γνώμης αὐτοῦ, διὰ τῶν ἐξῆς αὐτολεξεῖ:
 Εἰς ἐξηγήσιν τοῦ περιπάτου, ὃν περιγράφει ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης, καθά-
 ρεται κυρίως ἡμῶν μὴ παραδεχόμενος τὸ μέρος εἰς ὃ ἡμεῖς ὑποθέτομεν
 τι οὗτος ἦτο δυνατόν νὰ γίνη. Τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Ἀριστείδου
 ἔχει οὕτω: «Διαβάς τις τὸν Μέλητα ποταμὸν ἀπαντᾷ τόπον δωρηθέντα
 τῇ πόλιν ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης Ποσειδῶνος (ἦτοι τὰς πηγὰς τοῦ
 Χαλκαμπουνᾶρ καὶ τὸ περὶ αὐτῆς ἔλος) καὶ προελθόντι μικρὸν (δηλαδή
 ὑπὸ τοῦ τόπου τούτου) ἡ πόλις αὖθις ὥσπερ παραπέμπουσα ἀναφαίνεται
 καὶ γίνεται δι' ἐλάττονος ἐνταῦθα ἤδη ἀριθμητὰ καὶ μετρητὰ τὰ κάλλη
 αὐτῆς καὶ οὐδεὶς οὕτως ἐπείγεται, ὅστις ὁρᾷ τὸ πρόσω τῆς ὁδοῦ καὶ οὐ
 μεταβάλλει τὸ σχῆμα, τὰ μὲν κατ' ὀφθαλμοὺς δεξιὰ ποιούμενος, τὰ δὲ
 ἀριστερὰ πρὸ τῆς ὀψεως· ἡ γὰρ πόλις ἔλκει πρὸς αὐτήν, ὥσπερ ἡ μαγνητὶς
 λίθος τὰ σιδήρια· πέπονθε δὲ ταυτὸν ἢ τε πόλις πρὸς τὰ ἔξω καὶ τὰ ἔξω
 πρὸς τὴν πόλιν, οὔτε γὰρ ἐκ τοῦ ἄστεος τὰ προάστεια ὁρῶντι κόρος,
 εἴτε τις ἔξωθεν προσορῶη τὴν πόλιν, αἰ τοῦ ἴσου δεῖ τὸ μὴ ἱκανῶς
 ἔχειν.» Τὴν μετὰ φαντασίας ὡς συνήθως περιγραφὴν ταύτην τοῦ Αἰλίου,
 ἐγράφομεν τότε, ἐξακολουθεῖ ὁ κ. Τσακύρογλους, πᾶς τις ἀνελθὼν ὀλίγον
 ἄνωθεν τῶν λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος πρὸς τὴν νῦν ὁδὸν τοῦ Κουκλουτζᾶ
 θέλει μυχίως αἰσθάνθῃ. Καὶ τῷ ὄντι ὁ ἀναβαίνων ἐκεῖ στρέφει ἐξ ὀρμεμ-
 φύτου εὐχαριστήσεως τὰ μὲν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του θέτων δεξιὰ, ἐκεῖνα
 δ' ἅπερ εἶχεν ἀριστερά, ἦτοι τὰ λουτρὰ ἔμπροσθέν του, τὴν δὲ πόλιν,
 ἣν εἶχε πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀριστερά. Σημειωτέον ἐνταῦθα τὴν ἔννοιαν τῆς
 λέξεως διαβάς τις τὸν ποταμόν, ἐνθα προϋποτίθεται ἡ ὑπαρξὶς γεφύρας,
 δεύτερον τὸ καὶ προελθόντι μικρὸν δηλαδή προχωρήσας ὀλίγον, ὅπερ ἂν
 ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ γεφύρας ὑπαρξέας δῆθεν, ἄνευ οὐδεμιᾶς μαρτυρίας, ἐπὶ
 τῆς αὐλακὸς τοῦ Χαλκαμπουναρίου θὰ ἐπιπτέ τις ἐντὸς τοῦ τενάγους, ὅ-
 που ὡς ἐν λάκκῳ ἀγνοοῦμεν τί ἡδύνατο νὰ ἴδῃ ἀλλὰ καὶ νὰ κινηθῇ ἐν
 τοῖς ἔλεσι θὰ ἦτο δυσχερές. Ὁ κ. Κάλδερ ὁμῶς ὑποθέτει ὅτι ὁ ρήτωρ
 Ἀριστείδης μεταβάς ἀπὸ τοῦ Δραγατσίου διὰ τῆς γεφύρας Ποντουρνάν,
 πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Βουρνόβα περιέγραψεν αὐτόθεν τὴν ἐντύπωσιν του.
 Ἄντικρυς ματαιοπονία ἤθελεν εἶσθε πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀναίρεσιν
 τοιαύτης σαθρᾶς ὑποθέσεως . . .»

Ἀπορῶ τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἐκπλήττομαι πῶς συμβιβάζει ταυτίζων ὁ κ.
 Τσακύρογλους τὸ πρὸς τὴν πόλιν, ὡς δῶρον τοῦ Ποσειδῶνος, προσαρμο-
 σθὲν ἔδαφος, τὸ κατὰ τὸν Ἀριστείδην ἀλίπεδον, μὲ τὸν πρὸς ἀνατολὰς
 τοῦ Γεφυρίου καὶ ὀλίγον ἄνωθεν τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος πρὸς τὴν
 νῦν ὁδὸν τοῦ Κουκλουτζᾶ χώρον. Ἐπειτα ἐὰν ἐξηγήσῃ ἄλλος τις τὸ
 «προελθόντι μικρὸν» διὰ τὸν κ. Τσακύρογλου, ὡς προβάλλεται τοῦτο
 παρ' αὐτοῦ διὰ τὸν κ. Κάλδερ, δὲν εἶναι φυσικὸν ὅτι ἀντὶ νὰ προβῇ πρὸς

τὴν πόλιν θὰ ἐπλησίαζε τὴν Καλαμπάκαν; Ἄλλ' ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἀναδαινὼν τὴν πρὸς τὸν Κουκλουτζᾶν ἄγουσαν στρέφει καὶ ἔχει οὕτω τὰ μὲν Λουτρά ἔμπροσθέν του, τὴν δὲ πόλιν, ἣν εἶχε πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀριστερά, θὰ ἠδύνετο οὕτω νὰ γίνωσιν αὐτῷ, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀριστείδης, τὰ τῆς πόλεως κάλλη ἀριθμητὰ καὶ μετρητὰ, θὰ ἀνεφαίνετο εἰς αὐτὸν ἡ πόλις ὥσπερ παραπέμπουσα;

Ἐγνώριζον ὅτι τὸ πρᾶγμα, ὅπως ἐξετίθετο ὑπὸ τοῦ κ. Τσακύρογλου, οὐδεμίαν ὑπόστασιν εἶχεν ἀλλὰ πρὸς περισσοτέραν πιστοποίησιν ἐπειράθη τούτο ἐσχάτως ἐν συνοδείᾳ τῶν φίλων κ. κ. Παρανίκᾳ καθηγητοῦ, Ἀποστολίδου ἀρχιτέκτονος καὶ Τζαγκρίδου ἐμπόρου, οἵτινες ἰστάμενοι ἐπὶ τῆς εἰς Κουκλουτζᾶν ἀγούσης καὶ στραφέντες πρὸς τ' ἀριστερά ἔσχομεν τὰ μὲν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν δεξιὰ, ἐκεῖνα δ' ἅπερ ἔσχομεν πρὸς τ' ἀριστερά, ἦτοι τὰ Λουτρά, ἔσχομεν ἔμπροσθέν μας, τὴν δὲ πόλιν, ἣν εἶχομεν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἔσχομεν πρὸς τ' ἀριστερά, λοξῶς βλέποντες τὴν πόλιν, πλὴν καὶ πρὸς αὐτὴν στραφέντες οὐδὲν ἠδυνήθημεν, οὐδὲ καὶ μικρὸν αὐτῆς ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς θέσεως νὰ διακρίνωμεν, τὸ μὲν ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς ἀποστάσεως, τὸ δὲ ὡς ἐκ τοῦ ἐπικλινούς τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις ἐπεκτεινομένη πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐντεῦθεν εἰκάζομεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔνοι τὸ μέρος τοῦτο, ὅθεν ἡ πόλις αὖθις ὥσπερ παραπέμπουσα ἀνεφαίνετο, ἐγίνοντο δὲ δι' ἐλάττονος, ἔστω, ἐνταῦθα ἤδη ἀριθμητὰ καὶ μετρητὰ τὰ κάλλη αὐτῆς. Τοῦτο μόνον ἐκ τῆς ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν πεδιάδος, τῆς πρὸς τὸ ἀλίπεδον, τὴν Πούνταν, ἠδύνατο νὰ συμβῇ.

Μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ τῶν ποταμῶν, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρὸ τῆς πόλεως ρέοντος, ἐν ᾧ ἐλούσθη ὁ ρήτωρ. Περὶ αὐτοῦ τοιαῦτα διηγεῖται ἐν τῷ δευτέρῳ ἱερῷ λόγῳ αὐτοῦ: « καὶ ἅμα κελεύει καταβάντα εἰς τὸν ποταμὸν τὸν πρὸ τῆς πόλεως ρέοντα λούσασθαι ἣν δὲ καὶ δὴ μέσος χειμῶν καὶ βορέας μέγας καὶ κρυμός, καὶ αἱ ψηφίδες οὕτως ὑπὸ τοῦ πάγου πρὸς ἀλλήλας ἐδέδεντο ὥστε εἰκέναι κρουστάλλῳ συνεχεῖ, καὶ τὸ ὕδωρ οἷον εἰκὸς ἐν τοιούτῳ ἀέρι· ἐπεὶ δ' ἐξηγγέλθη τὰ τῆς ἐπιφανείας, παρέπεμπον ἡμᾶς οἱ φίλοι, καὶ τῶν ἱατρῶν οἳ τε δὴ συνήθεις καὶ ἄλλοι οἳ μὲν ὡς ἀγωνιῶντες, οἳ δὲ καὶ τῆς ἱστορίας ἔνεκα ἐπεγένετο δὲ καὶ ἄλλος ὄχλος συχνός, καὶ γὰρ τις καὶ διάδοσις ἔτυχεν ἔξω πυλῶν οὔσα καὶ πάντ' ἦν κάτοπτα ἀπὸ τῆς γεφύρας... ὡς δὴ ἐγενόμεθα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, οὐδὲν ἔδει τοῦ παρακελευσομένου, ἀλλ' ἔτι τῆς θερμῆς τῆς ἐκ τῆς ὄψεως τοῦ θεοῦ μεστὸς ὢν ἀπορρίψας τὰ ἱμάτια οὐδ' ἀνατρίψασθαι δεηθεῖς, ἵεμαι οὗ τοῦ ποταμοῦ τὸ βαθύτατον ἦν· ἐπειθ' ὥσπερ ἐν κολυμβήθρᾳ καὶ μάλα ἡπίου καὶ κε-

κραμένου ὕδατος ἐχρώμην διατριβῇ, ἐννέων τε καὶ ἀνακλύζων ἐμαυτὸν πάντη.» ³⁴⁾.

Ὁ κ. Κάλδερ φυσικώτατα, ὡς παραδεχόμενος τὸ τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ ρεῦμα ὡς τὸν ἀρχαῖον Μέλητα, ἐννοεῖ ὅτι ὁ ρήτωρ μετέβη ἐκ τῆς πόλεως ὅπως λουσθῇ εἰς Χαλκᾶ-βουνάρ πεζῇ μετὰ τῶν φίλων καὶ ἱατρῶν καὶ ἄλλων ἀκόμη πολιτῶν, εἴτε ἐνδιαφερομένων περὶ τῆς ὑγείας αὐτοῦ, εἴτε ἵνα ἴδωσι ἐπιτελούμενα τὰ καθ' ὕπνους διαταχθέντα τῷ Ἀριστείδῃ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Τὴν συνάθροισιν ὅμως τοῦ ἄλλου ὄχλου, τοῦ προσελθόντος ὡς ἐκ τῆς ἔξω πυλῶν διαδόσεως τῆς περὶ λουτροῦ εἰδήσεως, παρέρχεται ἐν σιωπῇ μὴ ἐξηγῶν πόθεν προσῆλθεν οὗτος, ὅστις ἐθεώρει τὰ συμβαίνοντα καὶ οὐχὶ τὴν πόλιν, ὡς λέγει, ἐκ τῆς γεφύρας. Τὰ δὲ περὶ ἡπίου λουτροῦ, καίτοι ἐν θαρεῖ καὶ μέσῳ χειμῶνι τελουμένου, ἀποδίδει εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς τοῦ ὕδατος τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος ιδιότητας.

Ἐπειδὴ τὸν πρὸ τῆς πόλεως, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ρέοντα ποταμὸν καθὼς καὶ τὸν διὰ τῆς πόλεως ρέοντα θεωρῶ ὡς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ποταμὸν, καὶ τοῦτον Μέλητα, μέλλω νὰ ὑποστηρίξω, τὴν περὶ τούτου γνώμην μου συγχρόνως, ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ, δῆλα δὴ ἀφοῦ ἀναφέρω ποίαν γνώμην καὶ περὶ τοῦ τελευταίου τούτου, τοῦ διὰ τῆς πόλεως ρέοντος, ἀποφαίνεται ὁ κ. Κάλδερ.

Ἐν πρώτοις ἄς παρθέσω τὸ τοῦ Ἀριστείδου κείμενον: «ἀλλὰ δεῖν οὕτω ποιεῖν, πρῶτον μὲν ἀναβάντα, ἐπὶ τὸ ζευγος ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν διὰ τῆς πόλεως ρέοντα, γενόμενον δὲ οὗ ἔστιν ἤδη ἔξω τῆς πόλεως ἱερὰ δρᾶσαι ἐπιβόθρια, οὕτω γὰρ αὐτὰ προσεῖπεν, ἔδει δὲ ἄρα βόθρους δρύξαντα ἐπ' αὐτῶν δρᾶσαι τὰ ἱερὰ οἷς τισι δὴ καὶ ἔδει θεῶν ἔπειτα ἀναστρέφοντα λαβόντα κέρματα διαβαίνειν τὸν τε ποταμὸν καὶ ἀπορρίπτειν, καὶ ἕτερόν τι, οἶμαι, πρὸς τούτοις ἐκέλευσε, μετὰ δὲ ταῦτα ἐλθόντα εἰς τὸ ἱερὸν θῦσαι τῷ Ἀσκληπιῷ τέλεια.» ³⁵⁾

Ποταμὸν ρέοντα διὰ τῆς πόλεως ὑπολαμβάνει τὸν τοῦ Γεφυρίου, ἀφ' οὗ τὴν τῶν τειχῶν αὐτῆς ἔκτασιν ὑπολογίζει ἀφικνουμένην μέχρι τοῦ Χαλκᾶ-βουνάρ, τὴν δὲ τῆς θυσίας ἐπιτέλεσιν ὑποθέτει γενομένην ἔξωθεν τῶν τειχῶν, νοτίως δὲ τῆς γεφύρας παρὰ τὸ τοῦ ποταμοῦ τούτου ρεῦμα, ὅπερ θεωρεῖ ὡς καθαρώτερον καὶ ἐπομένως καταλληλότερον πρὸς θυσίας.

34) Ἱερ. Λόγ. δεύτερος D. σελ. 470. K. 2, 399.

35) Ἱερῶν λόγ. δεύτερος D. σ. 472. K. 2, σ. 400.

Ο ΙΕΡΟΣ ΜΕΛΗΣ.

Πρώτην καὶ κυρίαν μαρτυρίαν περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ ποταμοῦ Μέλητος ἔχομεν τὸν χρησμὸν τοῦ ἐν Κλάρῳ μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃν ἔδωκεν ὁ τοῦ θεοῦ χρησμωδὸς τοῖς ἀπεσταλμένοις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θεωροῖς, ὡς ἔπεται :

Τρισμάχαρες κείνοι καὶ τετράκις ἄνδρες ἔσονται
οἱ Πάγον οἰκήσουσι πέρην ἱεροῦ Μέλητος.

Ὁ χρησμὸς οὗτος μακαρίζει ἐκείνους οἵτινες ἤθελον κατοικήσει ἐπὶ τοῦ Πάγου, καθορίζει δὲ καὶ τὸν ἀπέναντι αὐτοῦ ρέοντα ποταμόν, ὡς τὸν ἱερὸν Μέλητα, ὡς ἐκείνον, ὃν ἐλάτρευον οἱ Σμυρναῖοι καὶ δι' ὃν ἐσεμνύνοντο ὅτι ὑπῆρξε κοιτὶς τοῦ θεοῦ Ὀμήρου, ἐξ οὗ ἐδόθη αὐτῷ τὸ ὄνομα Μελησιγενῆς.

Τὸ τοιοῦτον, ἦτοι ὁ καθορισμός, ὡς Μέλητος, ἐτέρου παρὰ τὸν Πάγον ποταμοῦ, ἀντικαθιστῶντος τὸν ἀρχαῖον, τὸν ἐκ τοῦ Σιπύλου κατερχόμενον καὶ παρὰ τὴν ἀρχαίαν πόλιν ρέοντα ἐντὸς τοῦ Αἰολικοῦ μυχοῦ, ποταμόν Μέλητα, ἐξ οὗ ὤφειλον ν' ἀπομακρυνθῶσιν οἱ Σμυρναῖοι ἐπὶ εἴκοσι στάδια, δὲν ἠδύνχτο νὰ γίνῃ, φρονῶ, οὔτε ἀποφάσει τοῦ κτίστου βασιλέως Ἀλεξάνδρου, οὔτε τῶν Διαδόχων αὐτοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ ψηφίσματι βουλῆς καὶ δήμου ἀλλὰ μόνον θεοκρατικῶς, ὡς ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ, διὰ χρησμωδίας τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἄλλως ὁμοῦς ἐξηγεῖ τὸ πρᾶγμα ὁ Cherbuliez λέγων : « εἶνε γεγονός πανθομολογούμενον ὅτι ἡ παλαιὰ Σμύρνη ἔκειτο πολὺ πλησίον τοῦ Μέλητος . . . Ἀπερχόμενοι δὲ οἱ Σμυρναῖοι ν' ἀνοικοδομήσωσι τὴν πόλιν αὐτῶν εἰς τὰς πρόποδας τοῦ Πάγου ἔφερον συγχρόνως μεθ' ἑαυτῶν ἐν τῇ νέᾳ κατοικίᾳ τὰς τοπικὰς τῶν παρὰδόσεις, αἷς ἐφιλοτιμήθησαν ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὰ μέρη καὶ τὰς θέσεις, ὑφ' ὧν νῦν περιεκυκλοῦντο. Τὰς δημῶδεις ταύτας ἐπινοήσεις τῆς φαντασίας προσεβοήθησεν ἡ θεία λατρεία, ἣν ἐξηκολούθουν ἀπονέμοντες εἰς τὸν ποιητὴν αὐτῶν, τὸν υἱὸν τοῦ ἱεροῦ ποταμοῦ των, ὄντινα κατέταξεν μεταξὺ τῶν ἡρώων αὐτῶν ὑπὸ τὸ ἐπίθετον Μελησιγενῆς. Ὁ ποταμὸς ἄρχ, ὅστις ἔλουε τοὺς πόδας τοῦ Ὀμηρείου, τοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ ποιητοῦ ἀνιδρυθέντος ναοῦ, ἔπρεπε πάντως νὰ ᾔνε ὁ Μέλης. Ἐκ τούτου προήλθεν ἡ ὁμωνυμία αὕτη, ἣτις εἶνε συνηθεστάτη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γεωγραφίᾳ· οἱ λαοὶ μετατιθέμενοι, ἐφίλουν νὰ μετατεθῶσι περὶ ἐχυτοὺς τὰ ὄρη καὶ τοὺς ποταμούς, οἵτινες ἀνεμίμνησκον τὸ παρελθὸν αὐτῶν. »

Μετὰ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Cherbuliez, ὅπερ ἀναφέρει εἰς τὴν περὶ Σμύρνης πλήρη καὶ ἐξίχρετον συγγραφὴν αὐτοῦ ὁ συμπολίτης μας ἱατρὸς Τσακύρογλους «Τὰ Σμυρναϊκά» (1876, σελ. 63), ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ ὅτι ὁ ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου εἶνε ὁ Μέλῃς τῆς ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἐφεξῆς μέχρι σήμερον ἐποχῆς, προσεπάγει ἑτέραν γνώμην τὴν τοῦ Stark (σ. 65), συμπίπτουσιν τῇ προηγουμένῃ. Οὗτος γράφει : «Καθόσον ἀφορᾷ τὸν Μέλῃτα, δύναται τις νὰ ἐνδοιάξῃ μόνον μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν, τοῦ ἀπὸ τοῦ Σιπύλου πηγάζοντος καὶ εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Βουρνόδα ἐκβάλλοντος καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν ὄροπεδίων τοῦ Βουζᾶ καὶ Σεβδίκιοι κατερχομένου ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου. Εἰς τὴν ἐρώτησιν : Τίνι ποταμῷ ἐκ τῶν δύο ἀνήκει τὸ ὄνομα Μέλῃς εἶνε τὸ κατ' ἐμέ δυσκόλον ν' ἀποφανθῇ τις θετικῶς. Πιστεύω μᾶλλον ὅτι τὸ ὄνομα Μέλῃς, ἐπειδὴ συνεδέετο μετὰ τῆς θέσεως τῆς παλαιᾶς Σμύρνης, ἀνήκει βεβαίως κατὰ πρῶτον εἰς τὸν ποταμὸν τοῦ Βουρνόδα. Καθὼς δὲ τὸ ὄνομα Σμύρνης, τὸ ὁποῖον ἐπὶ 300 ἔτη ἀνῆκεν εἰς τὸν εὐρὺν χῶρον τὸν μεταξὺ τῆς περαλίας τοῦ Σιπύλου καὶ τοῦ Πάγου, κατ' ἀμφοτέρων τὰς πλευρὰς τοῦ Μέλῃτος, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου μετηνέχθη καθολοκληρίαν περὶ τὸν Πάγον, καὶ καθὼς ἐνταῦθα ἡ λατρεία τοῦ ὑψίστου τῶν ποιετῶν Ὁμήρου λαμπρῶς συνεκεντρώθη ἐν τῷ Ὁμηρείῳ, οὕτω καὶ τὸ ὄνομα Μέλῃς, ὅπερ, ὡς τὸ τῶν Νυμφῶν Μελίαι, ἔχει γενικὴν ἐννοιαν, σημαίνουσιν τὸ ὕδωρ, εἰς ὃ φύονται σύσκη δένδρα, ἰδίως μελίαι, μετηνέχθη εἰς τὸ ποτάμιον, ὅπερ περιέεργεν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς νέας πόλεως ἐν τῇ κρημνῳδεὶ ὀλοπρασίῳ κοιλάδι αὐτῆς. Ἐν μεταγενεστέρᾳ ἐποχῇ, ὡς ἐν τῇ τοῦ Στράβωνος, εἶνε γνωστὸς μόνον ὁ Μέλῃς οὗτος, ὡς ἐν γένει διετέλει ἄγνωστος κατ' αὐτὴν ἡ κατάστασις τῆς παλαιᾶς Σμύρνης.

Τὸ συμπέρασμα τοῦ Stark εἶνε καθ' ὅλα ὅμοιον καὶ εὐληπτον ὡς τὸ τοῦ Cherbuliez ἀναφωνεῖ ὁ κ. Τσακύρογλους. Καὶ κατ' αὐτὸν ὁ Μέλῃς τῆς ἀρχαιότητος εἶνε ὁ τοῦ Βουρνόδα (ἀνέγν. Χιτζή-Μούτσου), ὁ δὲ τῆς Μυκεδονικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ὕστερον, ὁ τοῦ Γεφυρίου ποταμὸς.

Ἄς σημειωθῇ καλῶς τοῦτο ὅτι ἀμφοτέροι ὁμιλοῦσι περὶ Ὁμηρείου, ἥτοι ναοῦ τοῦ Ὁμήρου, οὗ τοὺς πόδας ἔλυσεν ὁ ποταμὸς Μέλῃς, καὶ περὶ ποταμίου (ἐφήβου κατὰ τὸν Φιλόστρατον) παρ' ὃ ἐφύοντο Μελίαι (τανῦν Καρχατσία), διότι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ ἐπανέλθωμεν.

Ὁ χρησμὸς ἀποκαλεῖ ἱερὸν Μέλῃτα, τὸν ποταμόν, οὗ ἀντικρυ κεῖται ὁ Πάγος, ἢ μᾶλλον τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ Πάγου, ἐφ' οὗ συνιστᾷ τὴν οἴκησιν τοῖς Σμυρναίοις, εἰς ὃν φθάνει τις, ἀφοῦ διαβῇ τὸν ἐπὶ τῶν προπόδων αὐτοῦ ρέοντα μικρὸν ποταμόν Μέλῃτα.

Ἐτέραν μαρτυρίαν ἔχομεν τὴν ὑπαρξίν τοιοῦτου ποταμοῦ, ὃν οὐδεὶς ὑπωπτεύθη ἄχρις ὥρας ἐκ τῶν περὶ Μέλητος γραψάντων. Πράγματι ἐπὶ τοῦ προποδίου τοῦ ὄρους Πάγου ἐδλάστανον πηγαί, αἵτινες ἐσχημάτιζον τὸν ποταμὸν Μέλητα, οἷον περιέγραψαν οἱ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας μ. Χ. συγγράψαντες περὶ Σμύρνης καὶ οἱ τοῦ ποταμοῦ τούτου μνησθέντες ἱστορικοί, οὐδεμίαν διάκρισιν ποιούμενοι τοῦ νεωτέρου ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ποταμοῦ, ὡς εἰ περὶ τούτου πραγματευόμενοι.

Ὁ Στράβων ἀναφέρει περὶ αὐτοῦ : ρεῖ δὲ πλησίον τοῦ τείχους (τῆς πόλεως) ὁ Μέλης ποταμός (646).

Ὁ Πλίνιος : Σμύρνη ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀμαζόνης Σμύρνης, ἀνακτισθεῖσα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, χαίρουσα ἐπὶ τῷ ποταμῷ Μέλῃτι, πηγάζοντι οὐχὶ μακρὰν τῆς πόλεως. (Φυσ. Ἱστ. τ. 1, σ. 229, Παρίσιοι 1848).

Ὁ Παυσανίας : Σμυρναίοις δὲ ποταμὸς Μέλῃς ὕδωρ ἔστι κάλλιστον καὶ σπῆλαιον ἐπὶ ταῖς πηγαῖς ἐνθα Ὅμηρον ποιῆσαι τὰ ἔπη λέγουσιν. (Παυσ. VII, V, 12).

Ὁ Φιλόστρατος : ἐρᾷ ἡ Κριθηῖς ἐν Ἰωνίᾳ τοῦ Μέλῃτος, ὃ δὲ ἐφήβῳ ἔοικε καὶ ὁρᾶται τῷ θεατῇ ὅλος, ἐκεῖ ἐκβάλλων, ὅθεν ἄρχεται... ἐρᾷ γάρ σου, ὦ Κριθηῖς, καὶ σοφίζεται κτλ. (Φιλόστρ. Μέλῃς σ. 413).

Ὁ Ἱμέριος : ὃ γὰρ δὴ Μέλῃς οὗτος, οὗ γὰρ δὴ θέμις σιωπῇ παρελθεῖν γλῶσσαν τοσαύτην γεννήσαντα... (Himer. Eclogae XIII).

Ὁμιλοῦσιν οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι περὶ τοῦ ποταμοῦ Μέλῃτος τῆς ἐποχῆς των ὡς εἰ παρ' αὐτὸν ἐγένοντο οἱ τῆς Κριθηίδος ἔρωτες, ἢ τοῦ Ὀμήρου γένεσις, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ μελοποιηθέντα Ὀμηρικὰ ἔπη. Ἐπὶ τοσοῦτον κατίσχυσεν ἡ τοῦ χρησμοῦ περάδοσις ὥστε ἐπὶ ἑξ αἰῶνας, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς τοῦ χρησμοῦ ἐκδόσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἱμερίου εἰς καὶ μόνος ἦτο γνωστὸς ποταμὸς Μέλῃς ὁ ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ ὑπὸ τὸν Πάγον ὑποδειχθεὶς καὶ παρὰ τὴν πόλιν ρέων, ὡς ἐν γένει διετέλει ἕκτοτε ἄγνωστος, κατὰ τὸν Stark, ἢ κατὰστασις τῆς παλαιᾶς Σμύρνης.

Ἀλλ' ὁ κ. Κλάδερ, καὶ πολὺ πρὸ αὐτοῦ ὁ μακαρίτης συμπολίτης μας Slaars, ὑποστηρίζει τὴν γνώμην ὅτι αἱ τοῦ Χαλκὰ-βουνάρ πηγαὶ εἶναι αἱ κατ' ὅλους τοὺς χρόνους τοῦ ποταμοῦ Μέλῃτος πηγαί, τὸ δὲ ἐν διώρυγῃ διοχετευόμενον ὕδωρ αὐτῶν τὸ τοῦ Μέλῃτος ρεῦμα. Ἀλλὰ διὰ νὰ παραδεχθῶμεν τὴν διώρυγα τοῦ Χαλκὰ-βουνάρ ὡς τὸν ἀρχαῖον Μέλῃτα πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀρχαία ὑπὸ Σιπύλῳ πόλις καὶ ταύτης τὰ τείχη ἐξετείνοντο μέχρι τῶν ρείθρων τοῦ Χαλκὰ-βουνάρ, ὅπερ ἀνυποστήρικτον ὅλως, ἢ ὅτι οἱ τῆς Αἰολικῆς πόλεως, τῆς ὑπὸ Σιπύλῳ, κάτοικοι δὲν ἐθεώρουν Μέλῃτα τὸν παρὰ τὴν πόλιν αὐτῶν ρέοντα πο-

ταμόν, τὸν ἐκ τοῦ Σιπύλου κατερχόμενον, (ἐνθα καὶ πηγὰ καὶ ἄντρα παρὰ τὰς ὄχθας αὐτοῦ εὕρηται, καὶ ὅπου τὰ καθ' Ὁμηρον μυθολογοῦνται), ἀλλὰ ἕτερον ποταμόν, εἰς ὃν διὰ τὰς νύκτας φθίσωσιν ἔδει νὰ διέλθωσιν τὸν προορηθέντα, τὸν ἐν τῷ Αἰολικῷ μυθῷ χυνόμενον, τὸν τῶν Βυζαντινῶν *Δημοσιάτην*, ἥτοι τὸν τοῦ Χιτζί-Μούτσου λεγόμενον, ἐφεξῆς ἕτερον, ἐπίσης ἐν Σιπύλῳ πηγάζοντα, τὸν διὰ τῆς κωμοπόλεως Βουρνόβα ρέοντα, *Μεσαῖον* κατὰ τὸν μετὰ τὸν καιρὸν καλούμενον, καὶ αὖθις ἕτερον, τὸν διὰ τοῦ Καδελκί-δερε κατὰ τὸν καιρὸν καλούμενον, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ πηγάζοντος καὶ διὰ τοῦ Ἀράπ-δερε κατερχομένου ποταμοῦ Βορδύθους. ³⁶⁾

Ἀλλὰ ταῦτα ἀπίθνα ὅλως καὶ παρακεκινδυνευμένα τυγχάνουσι καὶ οὔτε ἀναιρέσεως, νομίζω, χρήζουσιν.

Ὁ μακαρίτης Slaars, ἐξηγῶν τὸ τοῦ χρησμοῦ «πέρην» διὰ τοῦ ἐνώπιον (*en face*), ὑπεστήριξεν ὅτι αἱ τοῦ Χαλκὰ-βουνάρ πηγὰ ἀντίκρουζον τὸν Πάγον, καίτοι αὗται κεῖνται ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ Ὀλύμπου, καίτοι μετὰ τὴν διώρυγα τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος ὑπῆρχεν ἕτερος ποταμός, ὁ τοῦ Γεφυρίου, ἀλλὰ καὶ οὗτος κατήρχετο τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Πάγου πλευράν, οὐχὶ κατ' ἐνώπιον τοῦ Πάγου ρέων. Κατ' ἐνώπιον καὶ ἀντίκρου τοῦ κατοικηθέντος ἐπὶ τοῦ Πάγου μέρους ρεῖ ὁ ποταμός ἡ Ποτάμη, ὁ ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ ὀρισθεὶς Μέλῃς. (Βλέπε τὸν ἐπισυνημμένον τῆς ἐπὶ τοῦ Πάγου Σμύρνης χάρτην).

Τὸ ὅτι ἡ διώρυξ τοῦ Χαλκὰ-βουνάρ δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ καὶ ὅτι εἶνε ὁ ἀρχαῖος Μέλῃς εἶπομεν ἤδη ὅτι ἀντίκειται εἰς τοὺς περὶ συμμετρίας λόγους τῆς πόλεως. ἐξηγεῖται δὲ διὰ τοῦ χωρίου τοῦ ἀκριβολόγου Στράβωνος ἀναφέροντος κατὰ τὴν ἐκ Κλαζομενῶν πρὸς τὴν Σμύρνην περιοδείαν αὐτοῦ: «εἰθ' ἱερὸν Ἀπόλλωνος καὶ θερμὰ ὕδατα καὶ ὁ Σμυρναίων κόλπος καὶ ἡ πόλις. Ἐξῆς δ' ἄλλος κόλπος, ἐν ᾧ ἡ παλαιὰ Σμύρνα ἀπὸ 20 σταδίων τῆς νῦν» (XIV, I, 37). Πῶς θὰ συμβιβάσωμεν τὴν μεταξὺ τῆς παλαιᾶς (παρ' ἣν ἔρρεεν ὁ ποταμός Μέλῃς) καὶ τῆς νῦν, κατὰ Στράβωνα, ἐπὶ ὥρας σχεδὸν ἀπόστασιν, ἐὰν παραδεχθῶμεν ὡς ποταμόν Μέλῃτα τὴν τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος διώρυγα; Ἀφ' ἐτέρου ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ρεῦμα οἷονδ' ἕποτε, οὐχὶ πλέον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀλλ' ἐπὶ τῶν τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, διοχετευόμενον ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Χαλκὰ-βουνάρ εἰς τὴν θάλασσαν; Πάντες ἀποφαίνονται καὶ ἀνομολογοῦσιν ὅτι ἐπιχωματώσεις συνέβησαν εἰς τὰ παράλια μέρη τοῦ ἀλιπέδου (Πούντα) καὶ τοῦ κόλπου τοῦ Βουρνόβα. Τὰ ὕφωρμα προά-

36) Βλ. *Χάρτην* Β. C. H. 1892, τόμ. 16, καὶ «Ἡ Μονὴ τῶν Λέμβων», μετάφρ. Ζάκα.

στεία τὰ παρὰ τὸν Κούλα τοῦ Κιατίπογλου καὶ τὸ Τεπεντζήκι κείμενα ἀπέχουσι σήμερον ἐπ' ἀρκετὴν ἀπόστασιν τῆς ἀκτῆς. Ἐν τοῖς «Σμυρναϊκοῖς» λ. χ. (σ. 38) φέρεται, ἴσως ὑπερβολικώτερον, ὅτι : «Τὸ νῦν τελευταῖον σημεῖον τῆς πόλεως, ὅπερ εἶνε ἡ λεγομένη Πούντα (Pointe, ἄκρα) προχωρεῖ περισσότερον πρὸς βορρᾶν· τότε δὲν θὰ ὑπερέβαινε ποσῶς τὴν θέσιν, ἐν ἣ τὸ μέγαρον τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου ἀνίδρυται . . . » Ἄλλ' ὅσον καὶ ἐὰν μετριάσωμεν τὴν γραμμὴν τῆς τῶν παραλίῳν ἐπεκτάσεως ἐξ ἐπιχωματώσεων πολὺ ὀλίγον μέρος θὰ ἔμενε διὰ τὸν ροῦν τῆς τεχνητῆς διώρυγος τῶν ὑδάτων τοῦ Χαλκὰ-βουνάρ, ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι τοιαύτη διώρυξ εἶχεν ὑπάρξει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα παρὰ τὸ ἔλος καὶ τὴν ἐκεῖ λίμνην.

Ὁ δὲ ἱατρὸς κ. Τσακύρογλους (σ. 57), πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτοῦ ὅτι ὁ ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου εἶνε ὁ Μέλῃς ἀνευρίσκει παρὰ τὰς πηγὰς αὐτοῦ, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, πλεῖστα ὅσα σπήλαια, μάλιστα δὲ ἐν ἄνωθεν τοῦ Κὰν-τσερμέ, (τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο κατ' ἐμὲ ἢ ὀρυχεῖον), ἀλλ' ὅπερ, λέγει, ὅτι δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ ὑποθέσωμεν ὡς τὸ ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἀναφερόμενον, μάλιστα ἀφ' οὗ ἄνω τῆς εἰσόδου αὐτοῦ ἐκατέρωθεν ὑπῆρχον γεγλυμμένα ἐπὶ τοῦ λίθου δύο γυναικεῖαι προτομαί, ὧν αἱ ἀναλογίαι ὑπεδήλουν τὴν παράστασιν, καίπερ λίαν ἄγροικον, Ἀμαζόνων μετὰ εὐρέων στηθῶν ἀφανιζομένων εἰς τὸν βράχον. Τούτων τῶν προτομῶν ἡ μὲν μία, ἡ δεξιὰ, ὑπὸ λιθοτόμων ἐξηφανίσθη, ἡ δ' ἑτέρα, οὐ πρό πολλῶν ἐτῶν τεχνηέντως ἀποκοπεῖσα, ἐπωλήθη εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον ὡς κεφαλὴ δῆθεν τῆς Νιόβης, ἀλλ' ἥτις βεβαίως καὶ ἂν δὲν παριστᾷ Ἀμαζόνα τῆς ἀρχαιότητος, παριστᾷ ἐξάπαντος τὴν Ἀμαζόνα Σμύρναν τὸ νῦν συμβολικὸν τέρας τῆς φερωνύμου πόλεως».

Τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐντυχῆθα κεφαλὴν ἐνθυμοῦμαι ὅτι μοι ἔδειξαν οἱ τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου Διευθυνταὶ κατὰ τὸ 1878, εὔρον δὲ ταύτην ὁμοίαν ἐκείνης, ἥτις ἔκειτο παρὰ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου, τῆς ἐπὶ τοῦ Βατάτση ἐποχῆς, καὶ ἥτις νῦν εὔρηται ἐν τῷ κήπῳ τοῦ παρὰ τὸ Διοικητήριον Σχολείου Ἰδαδιέ.

Ἐφεξῆς δὲ περὶ τοῦ ροῦ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου ἀναφέρει ὁ ἱατρὸς κ. Τσακύρογλους. «Προσθετέον ὅμως ὅτι ὁ Μέλῃς ἐπὶ τῆς τοῦ Αἰλίου ἐποχῆς δὲν ἠκολούθει τὴν μετὰ τὴν γέφυραν πρὸς τὴν θάλασσαν ὁδόν, ἐν ἣ νῦν ρέει, καὶ ἦν βιαίως φαίνεται ὅτι διέσχισεν ἐν τῷ πεδίῳ, ἀλλ' ὅτι περικλεισθεὶς κατὰ τὴν θέσιν τῆς γεφύρας διωχετεύθη πρὸς τὴν βόρειον τῆς πόλεως πλευράν, δι' οὗ μέρους καὶ νῦν κλάδος τις αὐτοῦ φέρεται διὰ τῶν δυρσοδεψείων καὶ παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Φασουλᾶ πρὸς τὴν θά-

λασσαν». Ὑποσημειοῖ δέ : «Τὴν ἰδέαν ταύτην ἣν ἔρριψεν ἐν παρόδῳ ὁ Storari ἐκοινοποίησεν ἡμῖν καὶ ὁ ἐν Σμύρνῃ ἄξ. φίλος Ἀριοτοτέλης Φοντριέρ.» Παρακατιῶν δ' ἀναφέρει (σ. 60) : «Ἀλλ' εἰς ἕτερόν τι τοῦ Ἰμερίου πρέπει πρὸς τούτοις νὰ ὀφείλωμεν χάριτας· οὗτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Μέλῃς ἦτο πλωτὸς καὶ ὀλκάσι καὶ κώπῃ. Τοῦτο, τὸ ὅποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως δυσκολεύει τινα νὰ τὸ ἀποδώσῃ εἰς τὸν ποταμὸν τοῦ Γεφυρίου, συνδυαζόμενον μετὰ πολλῶν τοῦ Αἰλίου φράσεων παρέχει ἀσφαλῆ ἐξήγησιν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφαινέντων ἐσχάτως τοίχων καὶ τῆς χρησιμότητος αὐτῶν, καὶ ἐν συνόλῳ ὑποστηρίζεται ἡ ἐξενεχθεῖσα ἰδέα ὅτι ὁ ποταμὸς περικλεισθεὶς κατὰ τὴν θέσιν τῆς γεφύρας διωχετεύθη, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἵπομεν, παρὰ τὴν βόρειον τῆς πόλεως πλευρὰν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὡς γνωστὸν ἡ νέα Σμύρνη εἶχε κτισθῇ καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς τέχνης μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ λαμπρότητος· ἐπομένως φυσικώτατον εἶνε νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἀρχιτέκτονες, οὓς ἀναφέρει ὁ Στράβων, ἐφρόντισαν νὰ περιορίσωσι τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, ὥστε ὁ ποταμὸς ν' ἀποτελῇ διώρυγα περὶ τὴν πόλιν. Καὶ τὸ περίεργον ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν ἐκάλουν χάνδακα (ἢ Χαντάκα) καὶ ποταμὸν τὸν πρὸς τὰ βυρσοδεψεῖα διευθυνόμενον νῦν μικρὸν κλάδον τοῦ ποταμοῦ, λέξις ἣτις ἀντικατέστησεν ἐξ ἅπαντος τὴν διώρυγα τῶν ἀρχαίων. . . . Βεβαίως δὲ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραμεληθῇ ὁ περιύμνηστος Μέλῃς, ὁ πατήρ καὶ ἡ κοιτίς τοῦ Ὀμήρου μυθολογούμενος παρὰ τὸν ὅποῖον ἀνήγειραν τὸ Ὀμήρειον, ἐν ᾧ ἐστήθη τὸ ξόανον τοῦ ποιητοῦ, ὁ ποταμὸς τέλος ὁ λατρευθεὶς ὡς θεὸς καὶ διὰ ναοῦ τιμηθεὶς. Ἀλλ' ἂν ἐστερούμεθα καὶ πάσης γνώσεως τούτων, οὐχ ἤττον ὅμως ἡδυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ὁ ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου εἶχε διασκευασθῇ εἰς διώρυγα, καὶ μετατραπῇ τὸ ὕδωρ περὶ τὴν πόλιν σχεδὸν κατ' ὀρθὴν γωνίαν ἐκ τῶν περιβαλλόντων τὴν κοίτην τοῦ τοίχων.»

Ὁ φίλος ἱατρὸς κακῶς ἐξήγησε τὴν παρ' ἐμοῦ ἐκφρασθεῖσαν πρὸ τριακονταετίας γνώμην περὶ τοῦ πέραν τῆς Γεφύρας ροῦ τοῦ ποταμοῦ, ὃν ὑπέθετον στρεφόμενον πρὸς δυσμὰς καὶ παρὰ τὰ Μορτάκια χυνόμενον δὲ παρὰ τὸ Γαλλικὸν Προξενεῖον. Δὲν ἡδυνάμην ὅμως νὰ ὑποθέσω καὶ ὅτι κατὰ τὴν θέσιν τῆς Γεφύρας διωχετεύετο ἐν διώρυγι βραχίων τοῦ ποταμοῦ, διαβρέχων τὴν βόρειον τῆς πόλεως πλευρὰν, δι' οὗ μέρους καὶ νῦν κλάδος αὐτοῦ φέρεται διὰ τῶν βυρσοδεψείων, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι τὸ ὕδωρ δὲν ἡδύνετο νὰ ὑψωθῇ τόσο ὑψηλὰ, ἢ δὲ γραμμὴ τῶν ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ τοίχων δεικνύει ἡμῖν τὴν πρὸς τὰ Μορτάκια βόρειον διεύθυνσιν αὐτῶν, τοῦτο δὲ εἶνε τόσῳ μᾶλλον ἀληθὲς σήμερον καθόσον μεταγενεστέρως τοῦ 1876 ἄλλα τοῦ ποταμοῦ προτειχώματα ἀνεφάνησαν παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γέφυραν τοῦ σιδηροδρόμου Κασαμπᾶ

πρὸς τὸ μέρος τῶν Μορτακίων καὶ τὴν πρὸς ταῦτα βόρειον διεύθυνσιν ἔχοντα. Ἐκεῖνο ὅπερ δὲν ἀντελήφθη καλῶς τότε, νομίσας ὅτι, ἐκ Μορτακίων, οὐχὶ ἐκ τῆς Γεφύρας, εἰς κλάδος τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου ἔκλινε πρὸς δυσμ.ς, παρατείνας, κατὰ τὸν Ἀριστείδην κώλῳ τινι τῆς πόλεως ἑαυτὸν, ἐπεξηγῶ σήμερον διὰ τῆς παρουσιάσεως ποταμίου ροῦ, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχοντος μὲ τὸ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου ρεῦμα, ἀλλ' αὐτοτελοῦς καὶ αὐτουσίου ὡς σχηματιζομένου ἐκ πηγῶν, ἀναβρυσσῶν παρὰ τὰ Μορτάκια, καὶ ἐκβάλλοντος πρὸς τὴν πρὸς δυσμ.ς θάλασσαν.

Τὸ ρεῦμα τοῦτο, κατ' ἐμέ, εἶνε ὁ Ἱερὸς Μέλης.

Κακῶς δὲ μνημονεύει ὁ κ. Τσγκύρογλους τὴν τοῦ Αἰλίου ρῆσιν ἐν τοῖς ἐξῆς (σ. 61). Μόνον ἀληθοῦς ὄντος ὅτι ὁ ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου, ὁ Μέλης, εἰς διώρυγα μετετράπη ἠδύνετο ὁ Αἴλιος νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ ποταμὸς «παύεται παρατείνας κώλῳ τινι τῆς πόλεως ἑαυτὸν» διότι ἐν τῷ τοῦ Αἰλ. Ἀρ. Προσρ. Σμυρν. σ. 444 φέρεται: «ὦ γε καὶ θέρος καὶ χειμῶν τὸν αὐτὸν ἔχει λόγον, ἀλλ' οὔτε ἐξ ὄμβρων ποτε ὕβρισεν οὔτε αὐχμοῖς εἶξεν, ἀλλ' ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἀκινήτων... καὶ μὴν οὐ πλάνης γε ὁ Μέλης... ἀλλ' ἔοικεν ἐρασιῇ τινι τῆς πόλεως, οὐ τολμῶντι μακροτέραν ἀπογίνεσθαι, ἅτε, οἶμαι, ἄσβεστον μὲν αὐτῆς τὸν ἔρωτα, ἄσβεστον δὲ τὴν φυλακὴν ἔχων· ὥστε αὐτόθεν ὀρμηθεὶς αὐτοῦ καὶ παύεται, παρατείνας κώλῳ τινι τῆς πόλεως ἑαυτὸν,» ἐπομένως τὸ «αὐτόθεν ὀρμηθεὶς αὐτοῦ καὶ πύεται» καὶ τὸ τοῦ Φιλοστράτου «ἐκεῖ ἐκβάλλον ὄθεν ἄρχεται» πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ συνηγορῶσιν ὑπὲρ τῆς τοῦ κ. Τσγκύρογλου γνώμης.

Ἀλλαχοῦ πάλιν (Τὰ Σμυρναϊκὰ σ. 55) ἐπικαλεῖται τὸν Στράβωνα (XII, I, 27), ὅστις ὑπεραπολογεῖται τῶν τοῦ Ὀμήρου γεωγραφικῶν παραλείψεων ἀναφέρων: «ὅπου γε οὐδὲ Μέλητα τὸν παρὰ τὴν Σμύρναν ρέοντα ὠνόμακε ποταμόν, τὴν ὑπὸ τῶν πλείστων λεγομένων αὐτοῦ πατρίδα... Τίς ἄλλος εἶνε ὁ παρά, ἦτοι ὁ πλησίον τῆς Σμύρνης ρέων ποταμός, ἢ ὁ τοῦ Γεφυρίου; Ἄρα λοιπὸν ἀναντιρρήτως, ἀναφωνεῖ ὁ κ. Τσγκύρογλους, κατὰ τὸν Στράβωνα Μέλης εἶνε ὁ ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου καὶ ὄχι τὰ Λουτρά τῆς Ἀρτέμιδος.

Καὶ ἐν τούτοις ὁ Στράβων περὶ τῆς ὑπὸ Σιπύλῳ πόλεως τὸν λόγον ποιεῖται ἐνταῦθα καὶ οὐχὶ περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Πάγου. Τοῦτο εἶνε καταφανέστατον.

Ἄλλην μνηστῆριαν περὶ τῆς Ποτάμης, ὡς κατεχούσης τὴν θέσιν τοῦ Ἱεροῦ Μέλητος, παρέχει ἡμῖν τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Ἀριστείδου (περὶ Ὀμονοίας ταῖς πόλεσιν σ. 774: «Θάλαττα δὲ καὶ ποταμοὶ καὶ προά-

στεια ἀλλήλων τε καὶ τῆς πόλεως ἄξια, ὥσπερ οὐ τύχη μᾶλλον ἢ ψήφῳ τῇ πόλει συγκεκληρωμένα».

Ποῖοι οἱ ποταμοὶ οὗτοι, οὓς ἀναφέρει ὁ Ἀριστείδης; βεβαίως ἡ Ποτάμα, ἥτοι ὁ Ἰερὸς Μέλης, ὁ ἕτερος δέ, ὁ τοῦ Γεφυρίου, διότι τὸν τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος οὔτε καὶ νῦν ὑποθέσῃ τις εἶνε δυνάτῳ, ἀπὸ ρίψῃ ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ ἐπισυντημένου χάρτου μας, καὶ διότι ἐν τῇ αὐτῇ παραγράφῳ προαναφέρει ὁ συγγραφεύς: ἀνέχει γὰρ ἐν πλαισίῳ, (ἡ πόλις ἐννοεῖται) βάσιν μὲν τὴν ἡϊόνα ποιουμένη, κορυφὴν δὲ τὸ ἐπίπεδον τῆς ἄνω πλευρᾶς, ἐκ πεδίου τε καὶ τεμπῶν ὑψουμένη κατὰ μικρὸν ἀεὶ δι' ὁμοίου τοῦ σχήματος. . . »

Η ΠΟΤΑΜΑ ΗΤΟΙ Ο ΠΟΤΑΜΟΣ ΜΕΛΗΣ.

Ὁ ποταμὸς Μέλης, ὁ τοῦ χρησμοῦ Ἰερὸς Μέλης, εἶχε κατ' ἐμὲ τὰς πηγὰς αὐτοῦ μικρὸν ἐντεῦθεν τῶν Μορτακίων, μέρος ταῦτα ἀποτελοῦντα τῶν Β. Α. προποδίων τοῦ Πάγου. Ἐρρεε δ' οὕτω πρὸς δυσμὰς, παρὰ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως κατὰ Στράβωνα, καὶ πλησίον αὐτῆς κατὰ τὸν Πλίνιον, καὶ πρὸ τῶν θυρῶν αὐτῆς, ἐξ οὗ καὶ προπύλαιος ἐκαλεῖτο, κατὰ τὸν ρήτορα Ἀριστείδην. Αὐτόθι ὑπῆρξε καὶ τὸ τῆς Σμύρνης νέμος, τὸ ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου ἀναφερόμενον, ἀποτελούμενον ἐκ δρυῶν, πετελεῶν, κυπαρίσσω, μελιῶν, τερμίνθων, φοινίκων, δονάκων καὶ ἄλλων δένδρων, ὧν ἀκόμη καὶ σήμερον ἀφθονοῦσιν οἱ πέριξ τῶν μερῶν ἐκείνων κῆποι, καίτοι ψιλούμενοι ἀπαύστως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς πρὸς δυσμὰς ἀκτῆς ἀπόστασις καὶ κλίσις τοῦ ἐδάφους τυγχάνει μικρά, τὸ ρεῦμα αὐτοῦ εἶχεν ὅλας τὰς ιδιότητας καὶ πάσας τὰς χάριτας, ἃς ἐκ περιγραφῶν ἤδη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐγνωρίσαμεν. Ἄλλαι δὲ πηγαί, ὡς νῦν καὶ πρότερον, ἀνέδρουν περὶ τῶν μνησθεισῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ ποταμοῦ κοίτῃ μέχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ.

Ὁ ὡραῖος οὗτος ποταμός, ὁ ἔφηρος, ὁ θεῖος Μέλης κατήντησε δυστυχῶς νῦν μετατραπῇ ἤδη εἰς ὀχετὸν τῆς πόλεως, ἀφ' οὔτου μόλις ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρχισεν ἡ Σμύρνη νῦν ἐπεκτείνεται ἐντὸς τῶν κατὰ τὸν ροῦν αὐτοῦ εὐρισκομένων ἔνθεν καὶ ἔνθεν κήπων, διαιρουμένων εἰς οἰκόπεδα. Πρὸ πεντηκονταετίας μόλις τὸν ποταμὸν τοῦτον, τὴν Ποτάμαν ταύτην, ὡς ἐκαλοῦμεν ἀδιαφόρως, οὐχὶ ὡς νῦν ὀχετὸν ἐγνωρίζομεν ἐφ' ἱκανὸν πρὸ τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ διάστημα, ἀλλ' ὡς ρεῦμα καθαρὸν, ρέον διὰ Ταμπαχάνων, Ἀγ. Δημητρίου, Ἀγ. Αἰκατερίνης, Βογιατζήδικων εἰς τὴν παρὰ τὸ Γιοφυράκι Χ' Τσύρου θάλασσαν. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι παιδίον ὃν μετέβαινον μετ' ἄλλων συνομηλίκων ἐκ τοῦ ἐργαστασίου τοῦ πατρός μου, τοῦ εἰς Βουτσάδικα κειμένου, ἐν θέσει ὅπου σήμερον εὔ-

ρηται ἡ ὁδὸς Σιδεράδικα, εἰς τὰς ἐγγύτατα κειμένας ἐκβολὰς τῆς Ποτάμας, ἔνθα ἐν καιρῷ ἀμπώτιδος ἐζητοῦμεν μικροὺς ἰχθῦς, ἐν δὲ καιρῷ πλημμύρας (φουσκοθαλασσιᾶς) εἰσερχόμεθα ἐν τῷ ρεύματι μὲ κουρίταν (εἶδος ἀλιευτικοῦ πλοιαρίου). Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πηγαὶ ἀνέδρουν, ὡς καὶ τὸ πάλαι, παρὰ τὰς ρηθείσας πηγὰς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ ποταμοῦ κοίτῃ. Γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς συνομήλικας καὶ εἰς πολὺ νεωτέρους ἐμοῦ ἀκόμη, ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῆς παρὰ τὰ Βογλατζήδικα Ποτάμας ὁμώνυμον μπουνάρι ἔρρεεν ἀφθόνως καὶ ἀενάως, ἐξ οὗ ὑδρεύετο πᾶσα ἡ ἐνορία καὶ τὰ παραθαλάσσια πολλὰ καφενεῖα, ὡς καὶ τὸ ἐν γένει ναυτικόν. Προηγουμένως ἐν τῷ Ποταμῷ τούτῳ ἐπλύνοντο καὶ παρ' αὐτὸν ἐστεγνώνοντο τὰ ἐρυθροδαφῇ νήματα βαμβάκων, ἃ ἐπέμποντο τοῖς ἐν Βιέννῃ Ἀμπελακλώταις, τὰ διὰ τὰ καλύμματα τοῦ Οὐγγρικοῦ στρατοῦ χρήσιμα, ἐξ οὗ καὶ τὸ μέρος ὅλον ἐκλήθη καὶ τυγχάνει εἰσέτι γνωστὸν ὡς Ἄλ-Βογλατζήδικα ἢ Κόκκινα Βογλατζήδικα, τὸ δὲ ἀπέναντι τούτων μέρος, ἥτοι τὸ πρὸς τὴν δεξιάν τῆς Ποτάμας ὄχθην καλεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον Ἀστρωτα Βογλατζήδικα. Παρομοίᾳ ταύτης πηγῇ ἀνέδλυζε καὶ ἐν τῷ παρακειμένῳ κήπῳ Κωνσταντινίδῃ Θχυμκτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἀπέναντι τούτου κειμέναις οἰκίαις Σοφianoπούλου, Κονδυλάκη καὶ ἄλλων.

Παρὰ τὴν δεξιάν δὲ πάλιν ὄχθην τοῦ Ποταμοῦ, ἄντικρυ τῶν προμνησθεισῶν, ἄλλαι ἀνέδιδον πηγαί, αἱ εἰς τὸν τότε ὑποπρόξενον Πρῶσσον Natale Pezzer ἀνήκουσαι, αἵτινες διωχέτευοντο εἰς τὸν παρακείμενον Φρεγγανέ του, τὴν νῦν ὁδὸν καὶ συνοικίαν Charnaud. Ἀπέναντι δὲ τῆς τοῦ Χ' Τσύρου, ἐν τῷ τοῦ πρυτάνεως τῶν ἱατρῶν καὶ σεβαστοτάτου κοινοτικοῦ ἄρχοντος οἴκῳ κ. Μιλτιάδου Ἐμμχνουήλ ἀναβρύει ἀφθονωτάτη πηγὴ μέχρι σήμερον.

Ἀφ' ἐτέρου εἰς τῆς Μάννας τὸ π(ε)ρβόλι, ὅπου νῦν ὁ ἀρχιεπισκοπικὸς τῶν Δυτικῶν ναὸς, καὶ εἰς τὰ ὀπισθεν τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου ὑπάρχει ἐν τῇ ὁδῷ καταπακτὴ καλύπτουσα τὴν τοῦ μπουναριῶ μάννα ἀρκετὸν ὄγκον ὕδατος περικλείουσα.

Περαιτέρω ὀλίγον πρὸς ἀνατολὰς ἔτεροι ὑπῆρχον πηγαὶ «αἱ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης καλούμεναι» αἵτινες ἐσχημάτιζον μικρὰν λίμνην, ἐν ἣ πολλοὶ ἐφύοντο δόνακες καὶ ἐνεφώλευον βάτραχοι, ἐφ' ἧς ἀκριβῶς θέσεως κεῖται νῦν ὁ περικαλλὴς ναὸς τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης.

Ἐπὶ ἑκατὸν περίπου βήματα ἀνατολικώτερον τοῦ μέρους τούτου ἄλλη ἄφθονος ἔρρεε πηγὴ «τὸ τῆς Χατζῆ-Πιπῆς μπουνάρι» πρὸ τῆς συνοικίας τῆς Τσικουδιᾶς ἀναβρύον.

Ἐφεξῆς ἄλλαι πηγαὶ ὑπῆρχον πρὸς τὴν Τσικουδιὰ καὶ τὸν Ἀγ.

Τρύφωνα (εἰς τῆς Χατζῆ-Δουδοῦς τὸ περιβόλι), ἕτεραι ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Griffith, ὅπου σπουδαίαν ἐγνώριζε πηγὴν, παῖς ὢν, ὁ ἐνορίτης Στρογγύλης, ὡς μοὶ εἶπεν αὐτὸς καὶ ἄλλοι γνωστοί του, καὶ ἐν ἡ ἀπέντων ἰχθύες καὶ μάλιστα ἐγγέλεις. Ἑτεραι ἐν Σάν-Ρόκκῳ καὶ ἕτεραι ἀντικρυ τοῦτου εἰς τοῦ Ζαχαριᾶ τὸ περιβόλι, ἀνατολικώτερον δὲ τούτου πλείσται ἄλλαι, χίτινες εὐρίσκονται νῦν εἰς μυχγανοπήγχα καὶ οὕτω ἐσχημάτιζον ἐν τῇ ὁδῷ «Φράγκικα καὶ Ρωμαίικα Μορτάκια» Χάνδακα ρέοντα πρὸς τὰ Ταμπάχνα, ἐφ' ᾧ ἡ ὁδὸς αὕτη εὐρηται πλατυτάτη, ὡς ἔχουσα ἐνθεν καὶ ἐνθεν τοῦ χάνδακος ἀρκετὸν διάστημα χώρου πρὸς διάβασιν καὶ συγκοινωνίαν τῶν πέριξ κατοίκων. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ ὁδῷ Ἀστρωτα Βογιατζήδιλα, ὅθεν ἔρρεεν ἡ Ποτάμα πρὸς τὴν θάλασσαν. Μόλις δὲ πρὸ τινων ἐτῶν ὑπῆρχε πηγὴ ἄφθονος, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κρυονέρι» ἀναδίδουσα ἐν φρέατι πρὸς τὸ τέλος τῆς πρὸς τὰ Μορτάκια ὁδοῦ ἐν τινὶ οἰκίᾳ, ἣτις πυρποληθεῖσα κατεπλάκωσεν ταύτην, γνωστὴν ὅμως καὶ νῦν ὡς ἐν θέσει κειμένην «Καμμένο σπῆτι».

Ποῖος δὲ δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἄφθονον πηγὴν, ἣτις ἐκ κρήνης, παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου θύραν ἐπότιζε τὴν πᾶσαν ἐκεῖ συνοικίαν; Ἐπὶ τῆς κρήνης ταύτης σώζεται πλᾶξ ἐφ' ἧς ἀναγινώσκεται

Θεοῖο μὲν πᾶσα ἀρχὴ παντὸς πέλει
ἄμμες δὲ τοῦ δ' ἐσμέν θεοῖο λάτρες.

Ἐπὶ τῆς Δημογεροντίας
· Ὀμήρου, Σ. Μουσουλᾶκη, Χ' Μιχαήλ, Κ. Μερῖκα
καὶ ἐπὶ τῆς Ἐπιτροπίας
Β]ασιλείου Βασιλείου Ἀσιμάκη, Κ. Θεοδώρου
1820 Δεκεμβρίου 10.

Μεῖμάριδες

Ἡ ἀγορὰ τοῦ κήπου μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ πηγῆς ἐγένετο πρὸς ἴδρυσιν τοῦ ναοῦ τὸ 1817.

Ἐὰν λοιπὸν ἐντὸς πεντηκονταετίας μόλις πᾶσαι αὗται αἱ γνωστόταται πηγαὶ ἐξέλιπον καὶ δὲν ἔμεινε τῶν πλείστων τούτων ἵχνος, πῶς νὰ μὴ ὑποθέσῃ τις, καὶ εὐλόγως, ὅτι καὶ ἄλλαι παρόμοιοι, ἀνατολικώτερον τούτων ἀναδύουσαι πηγαί, ἴσως ἐν σχήματι ὄρμου (περιδεραίου), κατεφράχθησαν ὑψουμένου ἀφ' ἐνὸς τοῦ ἐδάφους ἐξ οἰκοδομῶν καὶ ἀνυψώσεως τῶν λιθοστρώτων, ἀφ' ἐτέρου ἕνεκα παραμελήσεως αὐτῶν ὡς ἐκ τῆς νῦν εὐχεροῦς ἀποκτήσεως ἀρτεσιανῶν φρεάτων; Μή τις δὲ προβάλλῃ ὅτι τὸ τῶν Ταμπαχάνων ρεῦμα ἐδέχετο ἑκπαλαι, ὡς νῦν δέχεται, τὸ ἀπὸ ταῖς Καμάραις τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ διαυλακούμενον ὕδωρ, διότι ἡ τοιαύτη διοχέτευσις ἐγένετο μετὰ τὸ 1675 (ἐποχὴν καθ' ἣν κατεσκευάσθη τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Ἀγ. Ἀννης ὑπὸ τοῦ τότε Βεζύρου Ἀχμέτ Κιοπρουλοῦ

Πασσᾶ, βλέπε «Ἀρμονίαν» καὶ «Ἡμερησίαν» τῆς Αἰῆς τοῦ τρέχοντος ἔτους «Ποῦ ἔκεινο ἡ ἀρχαία Εὐαγγελικὴ Σχολή»), ὁπότε οἱ βυρσοδέψαι θὰ εἶχον ὑπ' ὄψιν, ἂν οὐχὶ τὸ ἐκ τῶν Μορτακίων κατερχόμενον ρεῦμα, βεβαίως ὁμῶς τὸν ἐκ Ταμπαχάνων πρὸς τὴν θάλασσαν χάνδακα ἢ Ποτάμαν, ἣτις διηυκόλυνε μεγάλως τὸ ἔργον των, ἄλλως ἂν αὕτη δὲν ὑφίστατο θὰ ἐφρόντιζον νὰ ἐγκατασταθῶσι παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου πρὸς εὐχερῆ δι' οὐχέτευσιν τοῦ διὰ τὴν ἐργασίαν των χρησίμου αὐτοῖς ὕδατος.

Ἄλλ' ὅχι. Παλαιόθεν, τοῦτο βεβαίως πάντες οἱ ὑπερεξήκοντοῦται παρὰ τὰ Μορτάκια κάτοικοι καὶ μάλιστα κτήτορες κηπουροί, κατήρχετο ἐκ Μορτακίων χάνδαξ ρέων διὰ Ταμπαχάνων εἰς τὴν θάλασσαν. Μαρτύρια τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἐπ' αὐτοῦ ξυλίνη γέφυρα, ἣν παιδία ὄντες διηρχόμεθα, ἐκλαμβάνοντες μάλιστα τὸν χάνδακα τοῦτον ὡς ἀποτελείσαντά ποτε τὸν ἄκρον ἀριστερὸν βραχίονα τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου, οὗ ἡ κοίτη πρὸς τὰ Μορτάκια κειμένη, καίτοι πολὺ βαθυτέρα τῆς τοῦ χάνδακος μᾶς ἔδιδε μέχρι πρὸ μικροῦ τὸ ἐνδόσιμον νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι διὰ τούτου κατήρχετο μέρος τοῦ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου ρεύματος διὰ τῆς πόλεως εἰς τὴν θάλασσαν. Τοῦτ' αὐτὸ ἤκουσα παρὰ πολλῶν παρὰ τὰ Μορτάκια κατοικούντων καὶ προσφάτως ἀκόμη, φρονούντων καὶ διαβεβαιούντων τὸ πρᾶγμα.

Γνωστὸν ἤδη τυγχάνει ὅτι ὅλον σχεδὸν τὸ τῆς πόλεως ἡμῶν λεκανοπέδιον σχηματίζει ὑπογείως δεξιμένην ὁμβρίων ὑδάτων, ἅτινα κατερχόμενα ἐκ τῶν πέριξ ὀρέων καὶ ὑποστάντα διήθησιν ἀναδρύουσιν εἰς παμπληθεῖς ἀπὸ Τσάμ-ντιμπὶ καὶ Χαλκὰ-βουνάρ μέχρι τῆς θαλασσίας ἀκτῆς φυσικὰς πηγὰς καὶ τεχνητὰ νῦν ἀρτεσιανὰ φρέατα. Ὅθεν φυσικωτάτη καθίσταται ἡ ὑπόθεσις ὅτι κατὰ τὴν ἀρχιότητα, ὁπότε ἡ πόλις δὲν ἐξετείνετο πέραν τῶν βορείων αὐτῆς Λυσιμαχείων τειχῶν, τῶν κατὰ τὴν Ἀρμενιά, αἱ παρὰ τι νέμος καὶ ἄντρον ἴσως τῶν ροῶν πηγαί, αἱ ἀπὸ Μορτακίων μέχρι τῶν Βογίτζήδικων καὶ τῆς θαλάσσης ἀναδίδουσαι ἐσχημάτιζον ρεῦμα, οἷον εἶχον ὑπ' ὄψει γράφοντες ὅτε Στράβων καὶ Πausanias, καθὼς καὶ οἱ Ἀριστείδης, Φιλόστρατος καὶ Ἰμέριος αὐτὸν ἐξυμνοῦντες καὶ ἀποκαλοῦντες Μέλητα.

Περὶ τῆς ἐξαφανίσεως ἀρχαίων ποταμῶν ἔγραψεν ἐν Παρνασσῷ ὁ κ. Γεώργιος Π. Βεγλερῆς τὰ ἀκόλουθα ἐπιγράψας τὸ θέμα αὐτοῦ Ἀρχαιολογικὰ Μελέται. Ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς.³⁷⁾

³⁷⁾ Παρν. τ. ΙΔ, φυλλ. ΙΙ, Ἰούλιος.

Ἐν τῇ σπουδαίᾳ ταύτῃ πραγματείᾳ καταδεικνύει πολλάς ὑδρογραφικὰς ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολὰς ἐπισυμβάσας εἰς ποταμοὺς ἐκβάλλοντας εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν καὶ τὴν Ἀζοφικὴν, ἐπικυρουμένας δὲ ὑπὸ τῶν πρὸ 23^ο) ἐτῶν περιηγησμένων τὰ μέρη ταῦτα Beauplan μηχανικοῦ (Descript. d'Ukraine Rouen 1660) καὶ τῶν γεωγράφων Reinaud Lelewel (Géogr. du moyen âge) καὶ Jambert (Géogr. d'Edrisi). Ἐξ ἰδίων δὲ παρατηρήσεων ἀναφέρει μετατροπὴν ποταμοῦ ἐν Βαθυρρύακι, ἐξαφάνισιν ἐτέρων ἐν Θεραπείοις, τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ, τὰ αὐτὰ δὲ ἐκ παραδόσεων προσεπικυρωμένων καὶ ὑπὸ ἱστορικῶν ἐρευνῶν ἐν Μεζῆρ-Βουρνου (Σκλητρίνα τὸ πάλαι), εἰς τὸν τοῦ Βοσπόρου ῥύακα Κεστενέ-δερέ, τὸν ῥύακα τοῦ Σωσθενίου, τὸν εὐδιον καλὸν λιμένα (Καλενδέρ νῦν), τοὺς ἱστορικοὺς καταστάντας ῥύακας τοῦ Ἀνατόλ-Ἰσάκ, ἦτοι τὸν Βουγλοῦκ-Γκλὸκ-Σουγιοῦ (Ποταμώνιον) καὶ Κλουτσοῦκ-Γκλὸκ-Σουγιοῦ (Ναυσίχλειαν) ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς τοιοῦτους ἐν τῷ Βοσπόρῳ.

Πρὸς τούτοις ἀναφέρει τοὺς ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ εἰσβάλλοντας ποταμοὺς Κίδαριν καὶ Βάρδυσον οἵτινες, μονονουχί σήμερον ῥύακες καταστάντες, ἦσαν καὶ εὐρύτεροι καὶ βαθύτεροι καὶ πλεύσιμοι τὸ πάλαι, καθὼς καὶ ἄλλον τινα ἐν χωρίῳ Κλουτσοῦκ-κιοῖ, τῷ ὑπὸ τὴν τοῦ Μακρίκιοῦ δικαιοδοσίαν ὑπαγομένῳ, ἔνθα γέφυραι ἀναφέρονται ἐν ἐπισήμοις, πρὸ 250 ἐτῶν, ἐγγράφοις, ὡς ὅρια νομῶν κώμης, αἵτινες δὲν ὑφίστανται σήμερον, καὶ περὶ τῆς πλωϊμότητος τοῦ ποταμοῦ, δι' οὗ ἐν ἀκατίαις ἀνῆρχοντο καὶ κατήρχοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς εἶπον αὐτῷ γηραιοὶ κάτοικοι. Τὰς παραδόσεις δὲ ταύτας ἐπιλέγει ὁ δεινὸς μεσαιωνοδίφης ὅτι δέον αἰέποτε νὰ εὐλαβώμεθα.

Τίς οἶδε πότε καὶ πόθεν ἤρξατο καὶ πῶς ἐπῆλθεν ἐπὶ τέλους τὸ καταπλάκωμα τῶν πηγῶν καὶ ἡ εἰς χάνδρα μετατροπὴ τοῦ κλεινοῦ Μέλητος!

Ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς Ποτάμας ὡς Ἱεροῦ Μέλητος ἐπεξηγεῖ ἐπαρκῶς ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου περιγραφὴ τοῦ περιπάτου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ποσειδωνίας γῆς, ἡ τῆς λήψεως λουτροῦ ἐν τῷ πρὸ τῆς πόλεως ῥέοντι ποταμῷ καὶ ἡ ἐπιτέλεισις ἱερῶν ἐπιθεθρίων ἔξω τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ διέβη ἐφ' ἀμάξης τὸν διὰ τῆς πόλεως ῥέοντα ποταμόν.

Ἐδωκα ἤδη, ἐν σελίδι 16, πλήρες τὸ περὶ περιπάτου τοῦ Ἀριστείδου χωρίον: διαβάντι τὸν Μέλητα κτλ. ἦτοι: Μετὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Μέλητος ἔρχεται τόπος ὅστις εἶνε δῶρον τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὴν πόλιν, ὁμοιάζον ὅπωςδῆποτε, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ πάντα, πρὸς τὸ λεγόμενον ἀναφορικῶς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν· διότι ἐκεῖ μὲν διανοίξας ὁ Ποσειδῶν τὰ περιβάλλοντα αὐτὴν ὄρη μετέβαλε λίμνην εἰς εὐπεδον στερεάν, δοὺς οὕτω

διέξοδον εἰς τὰ ρεῖθρα τοῦ Πηνειοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἀπέσυρε τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης ἀπὸ τῶν ὀρέων, παρέχων οὕτω εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῆς στερεᾶς δῶρον ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐκ τῆς θαλάσσης· δὲν ἀφῆκεν ὅμως ὑποστάγματα τῆς θαλάσσης οὐδ' ἀπλῶς μόνον ἐστερέωσε τὸ ἔδαφος, ἀλλ', ἐὰν μὲν τις ἀνασκάψῃ αὐτὸ εὐρίσκει σημεῖα τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, καὶ μάλιστα ἐὰν βλέψῃ εἰς τὰ περιβάλλοντα αὐτὸ πέριξ, εἰς τὰ ὅποια ἠπλοῦτό ποτε ἡ θάλασση, ἐὰν δὲ διεξέρχεται τὴν πεδιάδα, εὐρίσκει αὐτὴν κατάφυτον καὶ πλήρη πηγῶν ὕδατος, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἄκρα αὐτῆς· καὶ ἐὰν προχωρήσῃ ὀλίγον ἀπ' αὐτῆς, ἐμφανίζεται πρὸ αὐτοῦ πάλιν ἡ πόλις, τρόπον τινα ἐξαίφνης παρουσιαζομένη, καὶ δύναται ἐνταῦθα ἐκ βραχυτέρας ἀποστάσεως ν' ἀριθμῆσθαι καὶ ἐν πρὸς ἐν νὰ μετρήσῃ τὰ κοσμοῦντα αὐτὴν ἔργα τῆς τέχνης, καὶ οὐδεὶς ὁδοιπόρος ὑπὸ τοσαύτης κατέχεται σπουδῆς, ὥστε εἶναι προσηλωμένος εἰς τὰ πρόσω τῆς ὁδοῦ καὶ δὲν μεταβάλλει στάσιν, διότι ἄλλοτε μὲν δεξιὰ, ἄλλοτε δ' ἀριστερὰ στρέφει τὰ ὄμματα· διότι ἡ πόλις ἔλκει αὐτόν, ὡς ἡ μαγνητὶς λίθος ἔλκει πρὸς ἑαυτὴν τὰ σιδηρὰ ἐλάσματα, καὶ δεσπόζει αὐτοῦ ὑποβάλλουσα εἰς ἀνάγκην ἱκανοποιήσεως ἐνδομύχου ἐπιθυμίας· πάσχει δὲ τὸ ἴδιον καὶ ὁ ἐν τῇ πόλει τὰ ἔξω αὐτῆς παρατηρῶν καὶ ὁ ἐκ τῶν ἔξω τὴν πόλιν βλέπων· οὕτε δηλαδὴ ὁ ἐκ τῆς πόλεως τὰ προάστεια αὐτῆς βλέπων ἱκανοποιεῖ μέχρι κόρου τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ ἔξωθεν πρὸς τὴν πόλιν ἀτενίζων πάντοτε ἐν ἴσῃ πρὸς τὸν πρῶτον ἀνάγκη εἶναι, ὥστε νὰ ἱκανοποιητῇ. . . Καὶ ἡ μὲν ἀκρόπολις παρουσιάζει ἐκ τοῦ ὕψους αὐτῆς τὴν πόλιν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, ἡ δὲ θάλασσα ἀπλοῦται παρὰ τὴν πόλιν, ὥς θεμέλιον αὐτῆς, τοσοῦτον πρὸς ἀνατολὰς ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Μέλητα ἐκτεινομένη, ἐφ' ὅσον καμπτομένη διεισδύεται εἰς τὸν κόλπον.

Ἐὰν ῥίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ ὧδε ἐπισυνημμένου χάρτου τῆς πόλεως καὶ διαδῶμεν νοερῶς τὸν κατ' ἐμὲ ἱερὸν Μέλητα δὲν θὰ ἐξηγηθῇ ἄριστα καὶ ἀσφαλῶς ὁ τοῦ Ἀριστείδου περίπατος ἐπὶ τοῦ περιγραφέντος παρ' αὐτοῦ ἀλιπέδου μέχρι τῶν ἄκρων αὐτοῦ, ἐκεῖθεν δὲ ἐπανακάμπτουσιν ἡμῖν πρὸς τὴν πόλιν δὲν θὰ καταδειχθῶσιν ἡλίου φεινότερον τὰ περὶ τῆς πόλεως λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ;

Εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ τοῦ ῥήτορος περὶ τοῦ περιπάτου του περιγραφὴ εἰς τὰ πρὸς τὸ Δεξιό-δεξιὸν μέρη καὶ εἰς τὴν τοῦ Κουκλουτζᾶ λεωφόρον, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ ἐκεῖθεν τοῦ κατ' ἐμὲ Μέλητος ἀλίπεδον;

Ποῖον ἐκ τῶν τριῶν, ὧν ἐμνήσθην μερῶν, δικαιοῦται νὰ κληθῇ δῶρον τῇ πόλει, τῇ ὑπὸ τὸν Πάγον κειμένη, προσηρμοσμένον δ' αὐτῇ ὑπὸ τοῦ θεοῦ Ποσειδῶνος;

Ποῖον ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν μερῶν εὐρίσκει τις καὶ πληρεῖς πηγῶν

ὕδατος καὶ κατάφυτον μάλιστα εἰ μὴ τὸ πρὸς τὸ ἀλίπεδον μέρος, τὸ νῦν Δάρ-Ἀγάτς ;

Ἐκ τίνος τῶν τριῶν προειρημένων μερῶν δύναται τις ν' ἀριθμήσῃ καὶ ἓν πρὸς ἓν νὰ μετρήσῃ τὰ κοσμοῦντα τὴν πόλιν ἔργα τῆς τέχνης ;

Τίς ἄλλος ποταμός, εἰ μὴ ὁ ὑπ' ἐμοῦ ὑποδεικνυόμενος ὡς Μέλῃς, βαίνει ἐκ παραλλήλου μὲ τὴν θάλασσαν, ἥτις ὡς θεμέλιον ἀπλοῦται παρὰ τὴν πόλιν, ἐκτεινομένη ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον εἰσχωροῦσα εἰς τὸν τοῦ Βουρνόδα κόλπον σχηματίζει καμπήν ;

Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ αὐτοῦ, τὴν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐκδρομὴν, ἣν ἔκαμεν ἐπὶ τὸν πρὸ τῆς πόλεως ῥέοντα ποταμὸν ὅπως λουσθῇ.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον εὑρηται ἐν σελίδι 20 ὁλόκληρον. «Καὶ ἅμα κελεύει καταβάντα εἰς τὸν ποταμὸν τὸν πρὸ τῆς πόλεως ῥέοντα λούσασθαι κτλ.» Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἐν συνόψει ἐπετάχθη τῷ ἀσθενοῦντι ῥήτορι ὑπὸ τοῦ θεοῦ νὰ λουσθῇ ἐν τῷ ποταμῷ, ὅστις ῥέει ἔμπροσθεν τῆς πόλεως κτλ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ παραγγελία αὕτη ἐγένετο γνωστὴ, συνώδευον ἡμᾶς, διηγεῖται οὗτος, καὶ ἐκ τῶν ἱατρῶν οἱ γνώριμοί του καὶ ἄλλοι τινες, οἱ μὲν ἐνδιαφερόμενοι περὶ τοῦ ἀποτελέσματος, διότι ὁ καιρὸς ἦτο ψυχρότατος (πάγη), οἱ δὲ ἀπλῶς ἐκ περιεργίας· προσῆλθεν ὁμῶς καὶ ἄλλος πολὺς ὄχλος, διότι ἔτυχε νὰ διαδοθῇ τοῦτο ἔξω τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, ταῦτα δὲ πάντα, δῆλα δὴ ἡ ἀφίξις ἡμῶν, ἦσαν κάτοπτα εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς γεφύρας ἰσταμένους . . . ὅταν δὲ ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ποταμὸν, χωρὶς νὰ μὲ παρορμήσῃ τις, κατεχόμενος εἰσέτι ὑπὸ τῆς θερμῆς, τῆς προκληθείσης ὑπὸ τῆς καθ' ὕπνον ὀψεως τοῦ θεοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐμβάινω εἰς τὸ τοῦ ποταμοῦ βαθύτατον μέρος, διαμείνας ἐν αὐτῷ ὡς νὰ ἤμην ἐν κολυμβήθρᾳ ἐχούσῃ γλυκὺ καὶ χλιαρὸν ὕδωρ.

Εἰς τίνα ἄλλον ποταμὸν ἠδύναντο νὰ ἀναφέρωνται ταῦτα εἰ μὴ εἰς τὸν κατ' ἐμὲ Μέλῃτα, τὴν Ποτάμαν ;

Ὁ ποταμὸς οὗτος ῥέει ἔμπροσθεν πράγματι τῆς πόλεως, οὐχὶ δὲ ὁ τοῦ Γεφυρίου ἢ ὁ τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος. Τοῦτο πιστοποιεῖ ἀρκούντως ὁ τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων ὑπ' ὄψιν μας χάρτης. Ἐπὶ τῆς γεφύρας αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ συναθροισθῇ ὁ πολὺς κόσμος, ζευγηλάται, κηπουροὶ καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν προσείκων τῶν προαστείων, μαθόντες ἐκ τῆς ἔξω τῶν πυλῶν διαδόσεως περὶ τοῦ περιστατικοῦ τοῦ Ἀριστείδου καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς γεφύρας ἠδύναντο νὰ βλέπωσι τὴν συνοδείαν τοῦ ῥήτορος. Ἐν τῷ ποταμῷ μόνον τούτῳ τῷ ἀδαθεῖ (ὅστις γῆν ἄκροισ τοῖς δακτύλοις διαμώμενος ὑπέχει τὴν χεῖρα τῷ ὕδατι ἀποφῆτι βλύζοντι), ἠρεῦνα ὁ

ἀσθενὴς τὸ βαθύτατον αὐτοῦ μέρος ὅπως εἰσέλθῃ ἐν αὐτῷ, τοῦθ' ὅπερ δὲν θὰ ἔπραττεν ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ λουσθῇ ἐν τῷ ποταμῷ τοῦ Γεφυρίου, βχ-
θυτάτῳ καὶ ὀρμητικωτάτῳ κατὰ τὸν ῥοῦν ἐν μέσῳ χειμῶνι, ἢ ἐν τῷ τῆς
διώρυχος τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος ῥεύματι, αἰέποτε βορβορώδη πυθ-
μένα ἔχοντι.

Διαλάβωμεν προσέτι περὶ τῆς ἄλλης περιγραφῆς τοῦ αὐτοῦ ἀναφορι-
κῶς πρὸς τὰς θυσίας, ἃς παρηγγέλθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ νὰ πράξῃ. Τὸ περὶ οὗ
ὁ λόγος κείμενον προετάχθη ἐν σελίδι 21, οὗ ἡ ἀρχή: «ἀλλὰ δεῖν οὕτω
ποιεῖν, πρῶτον μὲν ἀναβάντα ἐπὶ τὸ ζεῦγος ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν ποταμὸν
τὸν διὰ τῆς πόλεως ῥέοντα κτλ.» Πρέπει λοιπόν, ὡς ἀναφέρει ὁ Αρι-
στείδης, πρῶτον μὲν νὰ ἔλθῃ ἐφ' ἀρχῆς ἐπὶ τὸν ποταμόν, ὅστις ῥέει διὰ
μέσου τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ δὲ εὔρεθῶ εἰς μέρος ἔξω τῆς πόλεως νὰ προσ-
φέρω ἱερὰ ἐπιβόθρια, διότι οὕτως ὠνόμασεν αὐτὰ ὁ θεός. Ὅθεν ὠφείλον ν'
ἀνοίξω βόθρους καὶ ἐν αὐτοῖς νὰ τελέσω τὰς προσταχθείσας μοι θυσίας εἰς
οὓς ἔπρεπεν ἐκ τῶν θεῶν, ἔπειτα ἐπανακάμπτων κτλ.

Τίς ἄλλος, ἐκτὸς τῆς Ποτάμας, εἶνε ὁ ποταμὸς ὅστις ῥέει διὰ
μέσου τῆς πόλεως;

Εἶδομεν ἤδη ὅτι οἱ μὲν πόδες τῆς πόλεως ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν
ἀκτῶν, τὸ δὲ τοῦ Ποσειδῶνος δῶρον, τὸ ἀλίπεδον, ἦτο προσηρμοσμένον
εἰς τὴν πόλιν, ἥτοι ἀπετέλει συνέχειαν τῆς πόλεως, ὅτι ἡ θάλασσα καὶ οἱ
ποταμοὶ (ἢ τε Ποτάμα καὶ ὁ τοῦ Γεφυρίου) ὡς καὶ τὰ προάστεια ἦσαν
πρσσεκολλημένα εἰς τὴν πόλιν. ὅτι ἐσχημάτιζον τὸ πλαίσιον αὐτῆς,
τούτῳ δ' ἔνεκα ἠδύνατο κάλλιστα νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ Ἱεροῦ Μέλητος τοῦ
διαβρέχοντος τὸ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν πεδῖον ὅτι ἔρρεε διὰ μέσου τῆς πό-
λεως ὡς εἶπε καὶ ὅτι ἔρρεεν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως. Ἐπειτα ποῦ ἄλλοθι
ἠδύνατο ν' ἀνοίξῃ βόθρους διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ τὰ ἱερὰ ἐπιβόθρια ἢ ἐπὶ τῆς
χώρας, τῆς πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου κειμένης, ἥτοι ἐπὶ τοῦ ἀλίπέδου,
ὅπερ, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, προήλθεν ἐξ ἀποξηράνσεως προὑπαρχούσης
θαλάσσης; Ἡδύνατο τὸ αὐτὸ νὰ συμβῇ ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Ἀγ. Ἀννης
κατὰ τὸν κ. Κάλδερ, ἢ ἐν τῷ ἔλει τοῦ Χαλκὰ-βουνάρ ἢ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ
Κουκλουτζᾶ λεωφόρῳ κατὰ τὸν κ. Τσχυρόγλου; Δύνανται νὰ ὑποτεθῶσι
τὰ μέρη ταῦτα ὡς τὸ ἐγγὺς τῇ πέλει σημεῖον, ὃ ὑποδεικνύει ὁ ῥήτωρ
διὰ τῶν ἐξῆς: ἀγενόμενον δὲ οὗ ἐστὶν ἡδὴ ἔξω τῆς πόλεως», ὅπερ
ἄριστα ἐφαρμόζεται εἰς τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Ἱεροῦ Μέλητος μικρὰν ἀπό-
στασιν, ἐνθα καὶ γῆ πρὸς βόθρους κατάλληλος καὶ κρῆναι ὑπῆρχον. Ἀπλῆ
ἐπὶ τοῦ χάρτου τῶν μερῶν ἐπισκόπησις θέλει ἀφεύκτως πιστοποιήσῃ τοῖς
πᾶσι τὴν περὶ τούτου προτεινομένην παρ' ἐμοῦ γνώμην.

Ἄλλ' ἔχω καὶ μίαν ἄλλην μαρτυρίαν νὰ προσαγάγω ἀκόμη συνη-

γορούσαν ὑπὲρ τῆς παρ' ἑμοῦ ὑποδεικνυομένης θέσεως τοῦ ποταμοῦ Μέλῃτος ἐν τῷ τῆς Ποτάμας ρεύματι, ὡς καὶ ὑπὲρ τῆς παρ' αὐτὸ θέσεως τοῦ Ὀμηρείου.

Ὁ μετὰ τοῦ Spon, κατὰ τὸ 1675, περιοδεύσας τὰ μέρη μας G. Wheler, οὗ τὴν ἐν Δαλματία, Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ περιοδεῖαν ἔχω πρόχειρον, μετηνεγμένην ὁμῶς ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ εἰς τὴν Γαλλικὴν (σ. 261) ἀναφέρει :

Cette nouvelle Smyrne, quoique ancienne à notre égard, commandoit sans doute toute la montagne, le vieux château étant dessus et tout ce qui y touche au dessous de la pointe s'étendant dans la Baye au Sud, et la plaine qui est beaucoup plus au Nord-Est, que la nouvelle Smyrne de nôtre tems. Mais je ne croy pas qu'elle s'étendit tant au Nord; car en entrant dans la ruë des Francs il y a une muraille qui semble avoir fait partie des anciennes murailles de la ville, quoique l'embouchure de la rivière de Mèlès soit justement proche des bâtimens d'aujourd'huy, qui n'en sont pas loin, et qui peuvent fort bien avoir esté tournez là si proche des murailles d'autrefois. On va le long de cette muraille en venant de la mer aux fondemens d'un grand bâtiment de pierre de taille démolì, qui peuvent avoir esté le temple de Cybèle, la grande Mère des Dieux.

Pour ce qui est de l'Homerion, on pourrait croire qu'on l'a appellé le temple de Janus, peut-estre à cause de quelque ressemblance avec celui de Rome, car il n'est pas fort éloigné de la rivière qu'on suppose avoir esté celle de Mèlès. C'est un petit portique ou bâtiment carré de pierre, d'environ trois brasses de long et de large, avec deux portes opposées l'une à l'autre, l'une au Nord et l'autre au Sud et une grande niche en dedans contre la muraille orientale, où pouvait estre l'effigie d'Homère. Cependant M. Spon a reçu des Lettres de ce pays depuis notre départ, qui l'asscûrent qu'on a trouvé depuis peu en creusant là proche, une statue de Janus à deux faces, ce qui confirme l'opinion que c'était un temple de Janus.

Ὁ Wheler εἰσερχόμενος εἰς τὸν Φραγκομαχαλᾶν εἶδε τεῖχος, ὅπερ ὑπέλαβε καὶ δικαίως, ὡς ἀποτελοῦν μέρος τῶν ἀρχαίων τειχῶν. Τοῦτ' αὐτὸ εὔρεν ὁ Chandler ἕνα μετὰ ταῦτα αἰῶνα εἰς τὸ Τρίστιγον (the three corners) μὲ τὸ ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων τοῦ τεύχους σημεῖον V. Πα-

ρατηρεῖ δ' ὁ Wheeler ὅτι μολονότι τὸ στόμιον τοῦ Μέλῃτος ποταμοῦ εἶνε ἀκριβῶς πλησίον τῶν νῦν ὑφισταμένων οἰκοδομῶν, τῶν μὴ μακρὰν κειμένων, αὗται δύνανται κάλλιστα νὰ ὑποτεθῶσιν ὅτι εὕρισκοντο ἐντὸς καὶ ἐγγὺς τῶν ἀρχαίων τειχῶν.

Πράγματι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τεῖχος τοῦ Wheeler ἔκειτο πρὸς τὸ Γερανιό, οὐ μακρὰν τῶν παρὰ τὸν Φασουλᾶν ἐκβολῶν τῆς Ποτάμας, τὰ δὲ πλησίον ὑφιστάμενα κτίρια, ἃ ἀναφέρει, ἦσαν τὰ ἐρείπια τῶν ἐν Ἀγ. Γεωργίῳ καὶ πέριξ καὶ ἐν Ἀγ. Στεφάνῳ τῶν Ἀρμενίων ἀρχαίων οἰκοδομῶν, αἵτινες ἀναμφισβητήτως ἔκειντο ἐνδον καὶ παρὰ τὰ ἀρχαῖα τῆς πόλεως τεῖχη.

Ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὁ Wheeler σημειῶν ὅτι: Προχωρῶν τις ἐκ τῆς παλαιᾶς παρὰ τὸ ρηθὲν τεῖχος ἀπαντᾷ βάσεις μεγάλῃς ἐκ πελεκητῶν λίθων κατεστραμμένης οἰκοδομῆς, πιθανῶς τῆς τοῦ ναοῦ τῆς Κυδέλης, τῆς μεγάλῃς τῶν θεῶν Μητρός, ἥτοι τοῦ Μητροῦ.

Ἀλλ' ὁ Wheeler τὸν λόγον ποιούμενος ἀμέσως κατόπιν περὶ Ὀμηρείου λέγει ὅτι ἐξέλαβον τοῦτο ὡς ναὸν τοῦ Ἰανοῦ, ὡς ἐκ τῆς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προσομοιώσεως αὐτοῦ μὲ τὸν ἐν Ρώμῃ τοιοῦτον, ἀλλ' ὅτι γνῶρισμα αὐτοῦ ὡς Ὀμηρείου εἶνε ἡ γειτνίασις αὐτοῦ πρὸς τὸν ὑποτιθέμενον ποταμὸν Μέλῃτα. Περιγράφει δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κτίριον ὡς μικρὰν στοὰν ἢ τετράγωνον ἐκ λίθου οἰκοδόμημα, τριῶν περίπου ὀργυιῶν μήκους καὶ πλάτους μετὰ δύο θυρῶν ἀντικειμένων ἀλλήλαις, τὴν μὲν πρὸς βορρᾶν, τὴν δὲ πρὸς νότον, ἐπὶ δὲ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἐνδοθεν τοίχου ἔχον μεγάλην κόγχην, ἐν ᾗ ἴστατο ἴσως τὸ τοῦ Ὀμήρου ξόανον. Ταῦτα πάντα ὅμως περιεπλέχθησαν κατόπιν μαθόντος τοῦ Spon, ὡς ἀναφέρει ὁ Wheeler, ὅτι εὐρέθη παρὰ τὸ ρηθὲν κτίριον ἄγαλμα δίμορφον Ἰανοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἐπικυροῖ κατ' αὐτὸν τὴν γνώμην ὅτι αὐτόθι ὑπῆρξε ναὸς Ἰανοῦ. . .

Ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ τῇ παρούσῃ Μελέτῃ χάρτῃ ὑπ' ἀριθμὸν 51 σημειοῦται ἡ θέσις τοῦ Ἱεροῦ Νοσοκομείου (Hôpital Grec). Περὶ τῆς θέσεως ταύτης ἀναφέρω ἐν ἄρθρῳ μου *Antiquités d'Ionie VII. Topographie de Smyrne «La Fontaine ΚΑΛΕΩΝ, Le Mèles»*, ὅπερ δημοσιευθήσεται ἐν τῇ *Revue des Etudes Anciennes* Avril-Juin 1907, τὰ ἀκόλουθα:

L'emplacement correspond à celui du temple d'Homère. En creusant le sol pour édifier un pavillon on a rencontré les fondations d'un édifice carré bâti en pierres énormes. Ce qui confirme l'assimilation que j'ai proposée (Ἀρμονία du 25 Avril

1892), c'est la découverte à Colophon, par M. Macridy, d'un édifice de même forme carrée, qu'une inscription a prouvé être un Homérein. Situé entre le rempart et le Μέλès, l'Homérein de Smyrne occupait là un espace propice aux courses et aux Jeux.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων δικαιούμεθα, φρονῶ, νὰ συμπεράνωμεν

1ον ὅτι ἡ πόλις ἐξηπλοῦτο ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Πάγου καὶ μέρους τοῦ ὑπ' αὐτὸν πεδίου, ὡς ἐν σῶμα ἐναρμόνιον, ὁμόχρουν καὶ σύμφωνον καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ μέρη, κείμενον ὡς ἐν πλαισίῳ, βάσιν μὲν ἔχον τὴν ἀκτὴν, μέσσην δὲ τὸν ἐξ ἴσου ἀπέχοντα τῆς πεδιάδος καὶ τῆς ἀκροπόλεως χῶρον, ὁμφαλὸν δὲ τὸν κλειστὸν λιμένα, κορυφὴν δὲ τὸν Πάγον, ἐφ' οὗ ἡ Ἀκρόπολις, ἡ τὴν πόλιν ἔχουσα ὑπ' αὐτὴν—ὅτι ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως ἔβλεπέ τις τὴν μὲν θάλασσαν ὑπορρέουσαν, τὰ δὲ προάστεια παρὰ τὴν ἀκτὴν, μεταξὺ δὲ τούτων εὕρισκομένην, τρίτον τοῦτον μέγαν στολισμὸν, τὴν πόλιν, παρέχουσαν οὕτω τρία συγχρόνως ἡδιστα θεάματα—ὅτι ἡ θάλασσα καὶ οἱ ποταμοὶ (ὅτε Μέλῃς καὶ ὁ Ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου) καὶ τὰ προάστεια ἦσαν ὡς ἐν ψηφιδώματι προσκεκολλημένα εἰς τὴν πόλιν—ὅτι τέλος εἰς τοὺς προσερχομένους ἡ πόλις ἐφαινετα ἀστράπτουσα ἐκ κάλλους καὶ ἐξ ἁρμονίας ἀριθμῶν μεγέθους, μέτρων καὶ στάσεων, καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ πᾶσι κυριαρχούσης χάριτος, τῆς περικοσμούσης ἐκ συμφώνου τὴν τε πόλιν καὶ τὰ περὶ αὐτήν.

2ον ὅτι οὔτε ἡ τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος διῶρυξ, οὔτε ὁ Ποταμὸς, ἐφ' οὗ ἡ τῶν κερδανίων Γέφυρα (ἦτοι ὁ ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου) εἶνε ὁ ἀρχαῖος ποταμὸς Μέλῃς, ἀλλ' ἡ Ποτάμα, ἡ διαβρέχουσα τὴν μετὰ τὰ Μορτάκια πρὸς τὸ Sporting Club γῆν, καθότι οὗτος εἶνε ὁ ποταμὸς ὁ πρὸ θυρῶν, (ἦτοι τῶν Μαγνητίδων, Τσουράκ-Καπύ, καὶ τῶν πρὸ τοῦ Ὀμηρείου, ἐφ' οὗ νῦν τὸ Ἱερὸν Νοσοκομεῖον, παρὰ τὸ Ἰμάμογλου Χάνι), ὁ πρὸ θυρῶν κόσμος, ἀντὶ Ἀπόλλωνος ἀγνιέως προπύλαιος τῇ πόλει, Μέλῃς ὁ ἐπώνυμος, ὁ καὶ τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως μετὰ τοῦ Ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου, τῆς θαλάσσης καὶ τῆς Ἀκροπόλεως σχηματίζων, καὶ ὁ δι' ἐφήμου, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ καταστροφὴν, ρεύσας κατὰ τὸν Αἴλιον Ἀριστείδην.

Οὗτος εἶνε ὁ ποταμὸς, ἐν ᾧ ἐλούσθη ὁ ρήτωρ εἰς τὸ βαθύτατον

αὐτοῦ μέρος, διότι ἦτο ἀβυθὸς, καὶ ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ ὁποίου συνήχθη ὁ ἔξω τῶν πυλῶν πυκνὸς ὄχλος, οἱ τῆς πόλεως πρόσκοι πρὸς θεῶν κατὰ τὸ «καὶ τῷ Μέλῃτι οὐδὲν ἐμποδὼν τὸ μὴ τοὺς προσκοίκοις ἔχειν» ὁπόθεν «καὶ παντ' ἦν κάτοπτα», τὰ κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἀριστείδου ὅπως λουσθῇ ἐν αὐτῷ συμβαίνοντα.

Αὐτὸς οὗτος εἶνε ὁ ποταμὸς, ὃν ἐφ' ἀμάξης διέβη ὁ ρήτωρ καὶ ἐπὶ τῆς πέραν αὐτοῦ Ποσειδωνίας γῆς ἤνοιξε βόθρους πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς διαταχθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ θυσίας αἰετὰ δρᾶσαι ἐπιβόθρια» ἐπανακάμψας δι' αὐτοῦ πάλιν εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ αὐτὸς τυγχάνει, ὃν κατὰ τὸν περίπατον τοῦ Ἀριστείδου, διέβη οὗτος περιεργασθεὶς τὸ τοῦ Ποσειδῶνος δῶρον, τὸ ἀλίπεδον, ὡς τὸ ἀποκαλεῖ, μέχρι τοῦ ἄκρου αὐτοῦ μάλιστα (τὴν Πούνταν), ἐκεῖθεν δ' ἐπιστρέφων περιέγραψε τὰ τῆς ἐκδρομῆς του καὶ τὰς ἐκ τῆς ὄψεως τῆς πόλεως ἐντυπώσεις αὐτοῦ, καθόσον ἐντεῦθεν μόνον ἡδύνατο νὰ ἴδῃ τὴν ἐν πλαισίῳ ἐκτεινομένην ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Πάγου πόλιν, νὰ διακρίνῃ ὡσεὶ παρυσιαζομένην ἐξάφνης τὴν πόλιν καὶ προχωρήσας ὀλίγον νὰ δύναται ν' ἀριθμήσῃ καὶ νὰ μετρήσῃ τὰς περικοσμούσας τὴν πόλιν οἰκοδομάς, ἦτοι τὰς διασταυρώσεις τῶν ὁδῶν (τὰ τέτραχα), τὰς ἀγοράς, τὰ θέατρα, τοὺς περιβόλους, τοὺς ναοὺς.

Οὗτος εἶναι ὁ ποταμὸς Μέλῃς, ὁ «διωρυχὴν Νυμφῶν ἐκ πηγῶν εἰς θάλατταν ἔχων, ὁ «καὶ μέσου τοῦ ρεῖθρου ἀνίσχων». Διωρυχὴν εἶχεν ὁ ποταμὸς τοῦ Γεφυρίου εἰς μικρὸν πρὸς τὰ ἄνω καὶ μικρὸν πρὸς τὰ κάτω μέρος ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, τῆς καὶ σημερινῆς, γεφύρας, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ ἐνθεν καὶ ἐνθεν ὑφισταμένων βάσεων προτειχωμάτων, ἀλλ' ἐκ τούτων οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ συναγάγῃ τις ἢ μόνον ὅτι ἐχρητίμευεν ἡ διωρυχὴ ὡς κότμημα τοῦ μέρους, ἐνθα προσήρχοντο, ἐν χειρῶν ἰδίως τοῦ θέρους, οἱ πολῖται πρὸς ἀναψυχὴν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ὑψουμένων ἐκεῖ κυπρίστων καὶ πλατάνων. Ἐὰν εἶχε διωρυχὴν πρὸς πλεῦσιν θὰ εἶχε ταύτην καὶ πρὸς τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ κατὰ τὸ «τὰ δὲ ἔξῃς εὐρίπω»,³⁸ ἀλλὰ τοιαύτη οὐδόλως φαίνεται ὅτι ἡδύνατο νὰ ὑπάρ-

38(Ἐν καιρῷ ἀνεγέρσεως τοῦ παρὰ τὴν γέφυραν Χανίου ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας ἀνευρέθησαν ἀρχαῖαι ἐπιτύμβιοι πλάκες μετὰ ἐπιγραφῆς «ὁ δῆμος», συγχρόνως ὁμῶς ἐξήχθη ἐκ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτὴν ἀνοιγομένων θεμελίων καὶ προτειχώματος τοῦ Χανίου ὑλικὸν ἀρχαῖον μνηεὶον ὑπαρξὶν ἐπιτυμβίου ναῖσκου (edicule). Ὅτε ἐπεσκέφθημεν τὸ μέρος τοῦτο ἐγὼ καὶ δύο ἐταῖροι τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, εἶδομεν κάτωθεν τῆς πρὸς τ' ἀριστερὰ ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ ἐνεσφηνωμένον ὑπὸ τὸ καφενεῖον τοῦ κήπου Αὐξεντίου ἐδώλιον μαρμάρινον, ἐξ οὗ συνεπεράναμεν ὅτι ἦτο κάθισμα χρήσιμον τὸ πάλαι διὰ τοὺς ἐκεῖ περιπατητάς. Τὰ περὶ τούτων εἶχον ἀναγγεῖλει τότε εὐθέως διὰ τῆς «Ἀρμονίας».

ξη ἐν ταῖς πρὸς βορρᾶν ἐκβολαῖς τοῦ ποταμοῦ τοῦ Γεφυρίου, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Κάλδερ.

Οὗτος εἶνε ὁ ποταμὸς Μέλῃς ὁ ὀμαλῶς καὶ ἡρέμα ῥέων πρὸς τὴν θάλασσαν «δι' ὀλίγου», ἕνεκα τῆς μικρᾶς κατωφερείας τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς μικρᾶς ἀπὸ τῶν πηγῶν αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐκβολὰς ἀποστάσεως, καὶ εἰς ὃν ἐπενήργουν αἱ πνοαὶ τῶν δυτικῶν ἀνέμων, «ἐπιούσαν μὲν ἐξ ἀνέμων τὴν θάλατταν αἰωρῶν, ἐπιούσῃ δ' ἐπόμενος» ιδιότητες τοῦ ποταμοῦ, αἵτινες ἐνέπνεον εἰς τοὺς ποιητὰς τὴν ἰδέαν τῆς φιλότητος Νυμφῶν καὶ Νηρηίδων.

Οὗτος εἶνε ὁ Μέλῃς ποταμός, ὅς ἐφήβῳ ἔοικε, ὁ μὴ πλάνης, ἀλλ' ἐραστὴς ἀχώριστος, ὅστις ὁρᾶται τῷ θεατῇ ὅλος ἐκεῖ ἐκβάλλων ὅθεν ἄρχεται, ὁ αὐτόθεν ὁρμηθεὶς αὐτοῦ καὶ παύεται, ὁ παρεχόμενος τὰς πηγὰς οὐ πόρρω τῶν ἐκβολῶν.

Τὸν ποταμὸν τοῦτον εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Στράβων ἀναφέρων ὅτι ὁ Μέλῃς ἔρρεεν πλησίον τοῦ τῆς πόλεως τείχους, ὁ Πλίνιος ὅτι αἱ πηγαὶ αὐτοῦ δὲν ἦσαν μακρὰν τῆς πόλεως. Τοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου αἱ περιγραφαὶ εἰς αὐτὸν τὸν ποταμὸν ἀνάγονται, ὡς καὶ αἱ τοῦ Φιλοστράτου καὶ τοῦ Ἰμερίου αὐτὸν τοῦτον ἀπεικονίζουσιν ἐναργέστατα.

Περατώσας τὴν παροῦσαν, πιθανώτατα τελευταίαν, μελέτην μου περὶ Μέλῃτος, ἐφ' ἣ, ὡς καὶ ταῖς προγενεστέραις ταύτης μελέταις μου, οὐδεμίαν ἔχω συγγραφέως ἀξίωσιν, καθήκόν μου ἱερὸν ἐνόμισα ν' ἀποτίσω ὧδε εὐγνωμοσύνης ὀφειλὴν πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς γονεῖς μου, οἵτινες διέγραφον ἐμοὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου τὸ ἐν ὥρᾳ σχολῆς χρήσιμον περιβάλλον, ὅπως εἴτε συνδιασκηδίσσωμεν ἐν μακρινοῖς ἐξοχικοῖς περιπάτοις, εἴτε προπονηθῶμεν ἐν κυνηγετικαῖς ἐκδρομαῖς, εἴτε ἐντρυφήσωμεν ἐν ὠφελίμοις ἀναγνώσμασιν, ἔπειτα δὲ πρὸς τοὺς διδασκάλους μου Ἀντώνιον Ἰσηγόνην, τὸν ἐν τῇ μνήμῃ μου ἐνσφηνώσαντα τοὺς γραμματικοὺς κανόνας, ὥστε νὰ μὴ σφάλλωμαι ὀρθογραφικῶς, Χρυσοδέργην, Ζωχίον, Μαυροκορδατόν, de Saint-André ἐμπνεύσαντάς μοι φιλοτιμίαν καὶ ἀνθρωπισμὸν τέλος δὲ πρὸς τοὺς Διευθυντὰς καὶ ἐταίρους τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς τῶν

τοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτὴν ἀνοιγομένων θεμελίων καὶ προτειχώματος τοῦ Χανίου ὑλικὸν ἀρχαῖον μνημεῖον ὑπαρξίν ἐπιτυμβίου ναΐσκου (édicule). "Ὅτε ἐπεσκέφθημεν τὸ μέρος τοῦτο ἐγὼ καὶ δύο ἐταῖροι τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, εἶδομεν κάτωθεν τῆς πρὸς τὰριστερὰ ὀχθῆς τοῦ ποταμοῦ ἐνσφηνωμένον ὑπὸ τὸ καφενεῖον τοῦ κήπου Αὐξεντίου ἐδῶλιον ἐξ οὗ συνεπεράναμεν ὅτι ἦτο κάθισμα χρήσιμον τὸ πάλαι διὰ τοὺς ἐκεῖ περιπατητάς. Τὰ περὶ τούτων εἶχον ἀναγγεῖλαι τότε εὐθέως διὰ τῆς "Ἀρμονίας".

Ἀθηνῶν, τοὺς τιμήσαντάς με διὰ τῆς φιλίας αὐτῶν καὶ ἐνθαρρύναντάς με εἰς τὰ τῆς ἐπιγραφικῆς δοκίμιά μου, κατ' ἐξοχὴν δὲ πρὸς τὸν εὐγενέστατον καὶ χαλκοκράτην Πρύτανιν νῦν τοῦ ἐν Βορδιγᾶλλοις Πανεπιστημίου κ. Γεώργιον Ραδὲ (Monsieur G. Radet) τὸν παρσχόντα μοι πλεῖστα ὅσα δείγματα ἀγάπης καὶ συμπθείας, διδασκαλίας καὶ ἐνθαρρύνσεως, δι' ὧν προέβην μάλιστα εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Μελέτης μου ταύτης.

Οὗτος μοι ἔγραφε τὴν 6 Ἀπριλίου 1907.

... Votre travail me semble tout à fait convaincant.

Publiez le donc sans retard dans un des périodiques de Smyrne. Quand il aura paru, vous m'enverrez un tirage à part et je le traduirai pour la *Revue des Etudes Anciennes*, comme M. Zakas a fait pour votre monastère de Lembos, ou plutôt comme M. Foucart a fait pour votre *Exploration de la plaine de l'Hermus*. Je préfère que vous éditiez votre mémoire sans attendre, parceque j'ai à la *Revue des Etudes Anciennes* beaucoup de copie en souffrance et que je ne pourrai publier votre article intégral qu'au début de 1908. Il n'est d'ailleurs pas mauvais que vous donniez d'abord une 1re édition en grec. Quant la 2e édition, en français, paraîtra ici, vous aurez pu apercevoir des *addenda et corrigenda* dont nous tiendrons compte.

Τοῦ ἔργου μου τούτου τὴν δαπάνην ἐζήτησα ν' ἀναλάβῃ ἡ Ἐφορεία τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς (διὰ 600 ἀντίτυπα θὰ ἐπληρόνοντο 160—170 φράγκα) προτάσσοις ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τὴν ἐπιγραφὴν: «Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκη τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς» διαθέτουσα δὲ ταῦτα ὑπὲρ τοῦ Μουσείου, (100 μόνον ἀντίτυπα ἐζήτουν πρὸς ἀποστολὴν αὐτῶν εἰς τοὺς ἐκτὸς τῆς Σμύρνης φίλους), ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τοῖς κ. κ. ἐφόροις, διότι μετὰ πολλὰς καὶ ἐπανειλημμένας συνεδριάσεις τῆς ἐφορείας μοι ἀνήγγειλεν ὁ μεσολαβῶν φίλος ἰατρός κ. Μπενάκης, ἔφορος τῆς τε Σχολῆς καὶ τοῦ Μουσείου, ὅτι οὐδὲν ἐπετεύχθη, τῶν μὲν ἀρμοδιωτέρων πρὸς τοῦτο μὴ ἀποφνημαζόντων γνώμην, τῶν δὲ παρατηρησάντων ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ ἔργου πρόταξις τῆς ἐπιγραφῆς «Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκη τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς» εἶνε σπουδαία παραχώρησις, ὡς συνιστῶσα τὸ ἔργον, καὶ εἰς ταύτην καὶ μόνην δύναται νὰ ἀρκεσθῇ ὁ κ. Φοντριέρ, ἄλλων δὲ προβαλλομένων ὅτι καὶ τοῦτο ἵνα ἐπιτραπῇ ἀνάγκη νὰ ὑποβληθῇ τὸ ἔργον ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τὴν βάσανον καὶ ἔγκρισιν τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ Μ. καὶ τῆς Βιβλ. κ. G. Weber, ἄλλων δ' ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ ἐφορεία δύναται ν' ἀναλάβῃ τὰ ἡμίση τῆς τυπογραφικῆς δαπάνης μόνον.

Σημειωτέον ὅτι ἤτο ἤδη γνωστὸν αὐτοῖς ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πονημάτιον θὰ ἐστολίζετο ὑπὸ μικροῦ ἀλλ' ὥραιου Γεωγραφικοῦ χάρτου, ὃν ἐδωρήσατό μοι ὁ εὐγενέστατος καὶ καλοκάγαθος φίλος κ. Γεώργιος Ραδὲ διὰ τῆς ἀκολούθου ἐπιστολῆς αὐτοῦ :

Bordeaux, le 21 Avril 1907.

... Je pense qu'il vous sera agréable d'avoir cette carte, non seulement dans le tirage à part de votre article dans la *Révue des Etudes Anciennes* « La Fontaine ΚΑΛΘΩΝ, Le Mélès », mais aussi pour illustrer votre mémoire en grec sur la Topographie de Smyrne «Περὶ τοῦ Ποταμοῦ Μέλῃτος». Dites moi donc combien vous en désirez d'exemplaires pour ce dernier travail et à quel format on devra tirer la carte (ne pas oublier l'onglet pour le brochage).

Δὲν καταλαμβάνεται τις ὑπὸ βαθείας συγκινήσεως κρίνων τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ ἐν Βορδιγάλλοις σοφοῦ ἀνδρὸς ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα συμπολιτῶν μου ἐφόρων τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς λεχθέντα;

Ἀρκοῦμαι εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν διατρεξάντων ἄνευ σχολίου τινος, διότι θὰ εἶνε ἐντροπὴ δι' ἐμὲ νὰ ἀναφέρω τὸ τί ὑπὲρ τῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης αὐτῆς ἔπραξα παραλληλίζων ταῦτα μὲ τὴν νῦν πρὸς με συμπεριφορὰν ἐνίων ἐκ τῶν κ.κ. ἐφόρων.

Καταστρέφων τὸν λόγον ἄφατόν τινα αἰσθάνομαι ἀντηχοῦσαν ἐντός μου φωνήν, ἀγγέλλουσαν τὸ αἰδίου εὐγνωμοσύνης κράτος πρὸς τὴν γαλουχήσασάν με πνευματικὴν τροφόν, τὴν μεγάλωνυμον Εὐαγγελικὴν Σχολήν, ὑπὲρ ἧς οὐ παύσομαι, μέχρι τελευταίας πνοῆς, λέγων καὶ πράττων τὰ βέλτιστα.

Ἀριστοτέλης Μ. Φοντριέρ

Ἐγγραφον ἐν Σμύρνῃ

κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1907.

ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Σελ.	1	γραμμή	2	σύγγραμμα, οὗ ἔκτυπον εὐγενῶς προσηνέχθη μοι
»	1	»	27	διὰ τε τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ διὰ
»	2	»	24	τὴν ἑκτασιν, διότι
»	3	»	13	λεγόμενα ὑπὸ
»	»	»	20	τῆς τοσαύτης
»	»	»	28	τῆς κορυφῆς
»	4	»	12	τὴν νῦν
»	»	»	27	ἢ νῦν πρὸς
»	5	»	10	ἑώρας
»	6	»	15	ἑαυτῷ
»	7	»	1	νὰ φθάνη
»	10	»	29	καί μοι
»	»	»	30	νὰ ὑποτεθῇ οὗτος, ὥς ὁ τοῦ . . .
»	12	»	30	ὅπως τὰ νῦν σωζόμενα
»	13	»	23	δὲν συνήθιζον
»	15	»	21	περὶ προτροπῆς
»	17	»	8	ἁμαξιοῦ
»	18	»	18	ἔω
»	20	»	12	ἔχεῖνα δ' ἅπερ εἶχομεν
»	»	»	18	θάλασσαν. Ἐντεῦθεν
»	21	»	10	μὴ ἐξηγούμενος
»	22	»	21	ἐξηγεῖται
»	24	»	24	οὐδεὶς ὑπώπτευσεν
»	25	»	12	οὐδ' ἀναιρέσεως χρήζουσιν
»	28	»	5	ἐπεξηγοῦμαι
»	29	»	5	οὐδὲ κἄν
»	30	»	22	Charnaud. Μεταξὺ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγ. Αἰ- κατερίνης καὶ τοῦ Γιοφυρακίου (φούρνου Ζέρβα) ἐν τῷ τοῦ πρυτάνεως κτλ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000023427

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Τιμᾶται Γρόσια ἀργυρᾶ 4.

